

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

**КОРЕКЦІЯ ЕМОЦІЙНО–ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ У ДОШКІЛЬНИКІВ
З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ**

Кваліфікаційна робота (проект)

На здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
213-М групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
Програми Спеціальна освіта
Козир Єлизавета Сергіївна
Керівник: д. псих. н., професорка
Яковлева С.Д.
Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Емоційно-вольова сфера дітей з порушенням інтелекту.....	7
1.1. Психолого-педагогічні основи розвитку емоційно-вольової сфери.....	7
1.2. Характерні риси та особливості формування емоційно-вольової сфери у дітей з порушенням інтелекту	13
1.3. Роль емоцій в регуляції пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку з порушенням розумового розвитку	16
РОЗДІЛ 2. Експериментальне дослідження стану емоційно-вольової сфери дошкільнят з порушенням інтелекту.....	18
2.1. Методики дослідження емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку з порушенням інтелектом	18
2.2. Стан сформованості емоційно-вольової сфери дошкільного віку з порушенням розумового розвитку	21
РОЗДІЛ 3 Корекційна робота спрямована на емоційно-вольову сферу дошкільнят з порушенням інтелектом засобами арт терапії.....	29
3.1 Використання засобів арт-терапії як ефективний метод корекції емоційно-вольової сфери у дошкільників з порушенням інтелекту.....	29
3.2. Результати впливу арт- терапевтичних методів на покращення стану сформованості емоційно-вольової сфери дошкільного віку з порушенням інтелектом.....	33
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40
ДОДАТКИ.....	44
Додаток А. Тест на визначення рівня тривожності	44
Додаток Б. Протокол до методики «Обери потрібне обличчя».....	51

Додаток В. Методика «Страхи в будиночках»	52
Додаток Д. Анкета для педагогів та батьків щодо вивчення проявів тривожності у дитини.....	56
Додаток Е. Методика « Побудуй дім»	58
Додаток Є. Перспективний план арт-терапевтичних занять	61
Додаток Ж. Корекційно-розвивальна програма	63
Додаток З. Кодекс академічної доброчесності.....	97

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток емоційно-вольової сфери в дітей дошкільників зазнає суттєвих змін, у дітей з нормою розвитку в цей період відбувається активна фаза становлення дитини як повноцінної особистості. Тоді, як сфера емоцій у дітей з порушенням інтелекту залишається не розвинутою, або ж взагалі знаходиться на формуючому етапі [4].

Статистика народжуваності дітей з вадами інтелекту в Україні та світі і дисгармонійний розвиток вищих психічних процесів таких дітей доводять, що дана тема є досить актуальною на сьогоднішній день.

Свою увагу вивченню стану сформованості емоційно-вольової сфери дітей з вадами інтелекту приділяли багато вчених, серед них : Л.С.Виготський, В.М.Синьов, С. Л. Рубінштейн, В.В. Лебединський, В.С. Філатов, В.Вундт, У. Джемс, В. К. Вилюнас, О. В. Запорожець, М. М. Амосов, В.О.Сухомлинський та ін.

Багатогранні дослідження вчених, створення нових методів роботи дають нам можливість вивчення та аналізу поставленої перед нами проблеми. Але, на жаль, показники рівня сформованості емоційно-вольової сфери серед дітей з вадами інтелекту дошкільного віку все ще залишаються на низькому рівні. Тому виникає певна потреба у створенні корекційної програми розвитку та запровадження певних нововведень задля досягнення позитивних результатів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: дослідження кваліфікаційної роботи виконані відповідно до напряму науково-дослідної роботикафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету «Зміст і технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі» №0119U101727 від 22.11.2019 р.

*Мета дослідження-*на теоретичному рівні дослідити особливості формування емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку, а також

визначити шляхи корекції стану сформованості емоційно-вольової сфери у дітей з вадами інтелекту засобами арт-терапії – експериментально.

Завдання:

1. Спираючись на наукові вивчення психолого-педагогічної тематики, зробити теоретичний аналіз особливостей формування та характерних рис емоційно-вольової сфери дитини дошкільного віку з вадами інтелектуального розвитку.

2. Дослідити роль емоцій в регуляції пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку з порушенням розумового розвитку

3. За допомогою експериментального дослідження виявити стан сформованості емоційно-вольової сфери дошкільників з порушенням інтелекту.

4. Розробити корекційну програму розвитку емоційно-вольової сфери дошкільників шляхом включення засобів арт-терапії.

Об'єкт дослідження: процес корекційної роботи направленої на розвиток емоційно – вольової сфери дітей дошкільного віку з вадами розумового розвитку

Предмет дослідження: корекція стану сформованості емоційно – вольової сфери засобами арт-терапії у вихованців дошкільного віку з вадами інтелекту.

Методи дослідження. Для вдалої реалізації поставлених завдань було теоретично проаналізовано відповідну психолого-педагогічну літературу. Для розв'язання 3 завдання було використано метод спостереження, бесіди, методика на визначення рівня тривожності «Обери потрібне обличчя» Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен, якісний та кількісний аналіз отриманих результатів.

Наукова новизна отриманих результатів. Внаслідок аналізу та узагальнення педагогічної літератури спеціального напрямку було з'ясовано сутність та прояви емоційно-вольової сфери у дітей

дошкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку, подальші кроки розвитку теоретичних засад вивчення емоційно-вольової сфери дошкільнят з порушенням розумового розвитку, визначено особливості емоційно-вольової сфери дітей спеціальних дошкільних навчальних закладів та напрямки корекційно-педагогічної роботи, що спрямовані на підвищення емоційно-вольової сфери дітей даної вікової групи у вигляді арт-терапії.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані педагогами в навчально-виховному процесі у закладах освіти усіх форм фінансування, методистами та викладачами навчальних закладів дошкільної освіти, викладачами та студентами вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Наукова стаття: «Емоційно-вольова сфера дітей з порушеннями інтелектуального розвитку».

Структура роботи. Робота відображена на 97 сторінках друкованого тексту і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (45 джерел) та додатків.

РОЗДІЛ 1

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СФЕРА ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ

1.1. Психолого-педагогічні основи розвитку емоційно-вольової сфери

Найбільш визначною в дефектології є проблема дослідження порушень розумового розвитку. Даному запитанню приділили свою увагу не тільки педагоги, а й люди суміжних спеціальностей: медики, генетики, психологи, невропатологи, психіатри та багато інших [35].

Як зазначав В.М.Синьов, порушення інтелектуального розвитку виявляється в двох формах:

- Олігофренія – це стійке порушення психічного розвитку, з перевагою інтелектуальної недостатності, внаслідок вродженого чи набутого в ранньому дитинстві ураження кори головного мозку [10].
- Деменція – це синдром стійкого порушення когнітивних функцій внаслідок органічного ураження кори головного мозку [31].

Різницею між цими двома поняттями є різний віковий період: олігофренія виникає у пренатальний, натальний та постнатальний період, тобто до 3-х років. А деменція – після 3-х років.

В той час, олігофренія має різні ступені, в залежності від глибини пошкодження [35].

Виділяють:

- Інтелектуальні порушення легкого ступеня;
- Інтелектуальні порушення помірною ступеня;
- Інтелектуальні порушення тяжкого ступеня;
- Інтелектуальні порушення глибокого ступеня.

Найпоширенішим ступенем являється легкий, оскільки, за даними статистики, 70% – 80% носіїв з порушенням інтелектуального розвитку мають саме цей ступінь порушення розумового розвитку [28].

Діти з порушенням розумового розвитку мають виражені відмінності від однолітків вже у ранньому віці. Пізнавальні можливості, мовленнєвий розвиток, емоційно-вольова сфера, поведінка та вищі психічні функції – всі ці процеси мають суттєві відмінності від процесів дитини з нормо типовим розвитком [30].

Вищі психічні функції у дитини з порушенням розумового розвитку формуються з помітним запізненням. Характерна послідовність у запам'ятовуванні навчального матеріалу, що дітям з нормою інтелектуального розвитку дається легше і швидше, діти з порушеним інтелектуальним розвитком запам'ятовують довше. А обсяг запам'ятовуваної інформації буде звужений [2].

Зрідненість мовлення характеризують обмежений словарний запас, аграматизми, не правильно побудовані прості речення. Для таких дітей обов'язковими на уроках повинні бути наочні матеріали, оскільки зміст навіть простої казки без них не буде зрозумілим [45].

При наполегливій та довготривалій роботі, у дітей з порушенням розумового розвитку можна розвинути навички самообслуговування, грамоти, рахунку, щоправда, у межах від 10 до 20.

Такі діти з легкістю можуть брати участь у елементарних соціальних заняттях, що були організовані педагогом. Проте, унеможлиблюється незалежне самостійне життя [20].

Їх емоції є незрілими, інфантильними, полярними. Вони вразливі та чутливі. Помітна слабка воля та вольові зусилля знижені [31].

Програма спеціальної школи, за якою навчаються діти з порушенням розумового розвитку, має базу з програми загальноосвітньої школи, але є дещо спрощеним варіантом у вивченні навчальних предметів. Специфічним та не менш важливим предметом

для вивчення дітям з особливими освітніми потребами є соціально-побутова орієнтація, що дає основи для самообслуговування, орієнтуванні в просторі, навичкам у побуті та загальним основам дорослого життя [31].

У ході свого становлення як індивіда, у власній діяльності, комунікації з оточуючим дитина вчуває ряд емоцій та почуттів. Через це можна висліджувати її ставлення до всього довколишнього. Усі почуття, що почуває дитина закладають емоційно-вольову сферу, яка є формою відбиття реальності, та результатом задоволення чи невдоволення її потреб. Це – узагальнена чуттєва реакція у відповідь на сигнали, які зумовлюють зміни у фізіології організму, у свідомості людини постають не образи предметів і явищ, а переживання [19].

Експресивність є ключовою психофізіологічною ознакою дитячого віку. Їх вікові перетворення обумовлюють самотуню поведінку дітей на різноманітних стадіях розвитку. Почуття у дошкільників стають глибшими, стійкішими, раціональнішими. Немале значення для нормального психічного розвитку і життєдіяльності має емоційне благополуччя, яке залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників. На перебудову психічних процесів та формування довільної поведінки впливає воля дитини [22].

Воля – один з ключових елементів емоційно-вольової сфери, вона має утворюючий та регуляційний початок, який надає здатність виробляти потрібні людині зусилля для здійснення неодмінних дій, а також, вона відповідає не тільки за створення, а й за утримання цих зусиль, поки в цьому є необхідність. Тобто, завдяки волі люди за власним бажанням можуть робити те, що є для них вкрай необхідним в окремий період часу. Саме ця складова зазнає активних змін в розвитку у дітей дошкільного віку. Дитина, йдучи до школи, повинна бути вже з добро розвиненою волею, адже це одна з складових її гарного навчання в школі [32].

Л. С. Виготський зазначав, що «... воля, яка лежить в основі побудови особистості, стає в кінцевому підсумку первісною соціальною формою поведінки» [8].

Як вже зазначалось раніше, в процесі становлення особистості, пізнання навколишньої дійсності та себе, дитина відчуває низку різноманітних емоцій та почуттів. Це може бути як позитивні емоції від задоволення своїх внутрішніх та зовнішніх потреб, почуття радості та інші приємні почуття, так і негативні емоції з тривожними почуттями, що є абсолютно нормальним. Саме переживання дитиною всього спектру емоцій в балансі один між собою, дасть поштовх для формування сталої емоційної сфери [3].

Емоції (лат. *emovere*) – психічні стани і процеси виражені у формі безпосереднього переживання ставлення людини до світу, до того, що вона відчуває і робить. Вони виникли як засіб, що дає змогу живим організмам визначати біологічну значущість зовнішніх впливів і внутрішніх станів. Волю та емоції необхідно розглядати цілісно, як один феномен. Саме воля контролює емоційну складову [11].

Вчені доводять, що емоційно-вольова сфера тісно пов'язана з інтелектуальним розвитком. Доведено, що у дітей зі збереженим інтелектом, але вадами в розвитку емоційно-вольової сфери, будуть виникати труднощі у вихованні, навчанні та подальшій соціалізації. Це зумовлено тим, що у дітей з погано розвиненою емоційно-вольовою сферою, немає балансу між емоціями. В першу чергу це проявляється в тому, що у таких дітей, негативні емоції в значній кількості переважають над позитивними [41].

У дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери спостерігається значно збільшений рівень тривожності, саме через те, що такі емоції, як гнів, сум, страх, сором, значно переважають над гарними, позитивними емоціями. Дитина завжди тривожна, розгублена, тому зла та в гніві, їй здається, що вона не на що не здібна, і начебто все що вона буде робити

в подальшому буде вінчатись невдачею. Тому саме через це, дитина зазнає труднощів в використанні інших здібностей, наприклад таких як, інтелект. Виходячи з цього, є надзвичайна необхідність в контролі розвитку емоцій дитини за її віком [7].

Від народження дитина повинна проявляти емоції задоволення чи навпаки, в залежності від ситуації. У віці від року до півтора у дитини з'являються перші стимули для формування волі, це можна спостерігати за її прагненням отримати те, що не перебуває в її кругозорі. Вона може виражати свою потребу криком, зоровим пошуком або іншими реакціями [42].

Вважається, що саме цей вік є першим ключовим етапом в розвитку волі дитини і вже від батьків залежить чи будуть вони активно розвивати її у цей період, або ж навпаки, пригальмують.

У 2-3 роки дитина починає відчувати та активно проявляти такі емоції, як ревності та заздрість. Прояв цих емоцій у дитини можна побачити по відношенню до її матері. Часто зустрічаються випадки, коли дитина в цьому віці не підпускає до своєї мами навіть найближче оточення, наприклад її чоловіка, тата дитини. В ситуаціях, коли матір переключає увагу з своєї дитини, на іншу людину будь якого віку, можна побачити провокаційні дії з елементами ревності [22].

Щодо розвитку волі, то в цей період дитина може думати про річ, яку хоче отримати значно довший час, спостерігається зацикленість у думках до тих пір, поки вона не отримує бажаного, або ж її увага не переключається на щось інше. Своє бажання вона проявляє різними поведінковими реакціями, іноді це може переходити у вередування, а згодом в істерику.

Батьками слід навчитись правильно реагувати на такі сигнали від дитини, навчитись переключати її увагу, не забороняти, але й не давати дитині все те, що їй необхідно в даний період часу, якщо це є недоцільним у тій чи іншій ситуації [41].

Притаманним для віку 3-4 років є поява в дитини гордості за свої досягнення. Прагнення продемонструвати батькам свої досягнення у дітей є чітко вираженими, в залежності від реакції на це батьків, дитина проявляє емоції відповідно до ситуації. Це може бути радість та гордість, або розчарування та сором [25].

Якщо батьки в цей період розвитку емоційно-вольової сфери будуть ігнорувати дитину та її досягнення, це значно пригальмує розвиток та її прагнення до будь-чого, внаслідок чого дитина може відчужуватись навіть від найближчих.

Прагнення до схвалення також характеризується тим, що з трирічного віку воля дитини стає повністю свідомою. В цей час вона починає розуміти, що в неї є свої обов'язки, які вона повинна виконувати спочатку з допомогою дорослого, а потім самостійно. Коли вона починає самостійно робити те, що раніше за неї робили, або ж допомагали батьки, їй необхідний стимул у вигляді похвали за свої вміння [12].

Щодо дітей віком 5-6 років, то вони вже свідомо розуміють емоції інших людей. Більшість розуміє емоції спираючись на голос та інтонацію дорослого. В них проявляється формування дружніх стосунків один між одним, тобто, в цьому віці дитина взмозі сама обирати для себе друга з групи однолітків, з якими їй більш цікаво [16].

Для правильного формування емоційно-вольової сфери потрібно чітко розуміти ці вікові особливості та сприяти їх активізації в заданий період. Батьками та оточенню дитини необхідно розуміти, що відхилення від норми це є порушення емоційно-вольової сфери, яке потребує корекційної роботи [33].

Щодо порушень емоційної сфери дошкільника, то виділяють 3 групи дітей:

- 1) Діти з внутрішньо-особистісними конфліктами;
- 2) Діти з міжособистісними конфліктами;

3) Діти з внутрішньо-особистісними та міжособистісними конфліктами [11].

Характеризуючи дітей першої групи педагоги відзначають значно підвищену тривожність, різку зміну настроїв, відчуженість. Для дітей 2 групи характерним є часті прояви агресії, гніву та постійна емоційна збудливість. Діти в яких поєднується внутрішньо-особистісний та міжособистісний конфлікт виявляються з одного боку тривожними, перебувають в постійному необґрунтованому страху, а з іншого боку агресивними та дратівливими до інших [12].

Розвиток емоційно-вольової сфери активно проявляється саме в дошкільному віці. Головним чином, цей розвиток проявляється з допомогою двох факторів, внутрішнього – особистості самої дитини, та зовнішнього – безпосередньо вплив найближчого оточення. Тому батькам та педагогам вкрай важливо в цей період надати дитині стимули для розвитку, вона повинна прагнути навчитись проявляти, контролювати, усвідомлювати свої та чужі емоції та потреби [44].

1.2. Характерні риси та особливості формування емоційно-вольової сфери у дітей з порушенням інтелекту

Особливостям формування емоційно-вольової сфери у дітей з інтелектуальними порушеннями було приділено багато уваги в роботах В.Г Петрової, С.Я. Рубінштейн та ін.

Як зазначає В.М. Синьов, емоції аналізуються як процес відбиття ставлення особини до всіляких подразників, як сигнал утіхи або незадоволення її потреб [31].

Біологічне значення емоцій полягає в тому, що вони дозволяють людині швидко оцінити свій внутрішній стан, потребу, що виникла, можливість її задоволення. Існують декілька функцій: відбивна (оцінна), що спонукає, підкріплювальна, перемикальна, комунікативна [43].

Спираючись на роботи В.М.Синьова можна зазначити, що дитина з інтелектуальними порушеннями має незрілу емоційну сферу. До причин незрілості відносять:

1. Недостатність інтелектуальної складової дитини;
2. Ускладнений процес формування соціальних потреб;
3. Неприятливі умови виховання [31].

Емоції дитини з порушенням інтелектуального розвитку є спрощеними, поверхневими, характеризуються незрілістю та слабкою диференціацією. Дитина може досить чітко розрізняти позитивні емоції від негативних, але в більшості своєму це не можна буде назвати вмотивованим вчинком [43].

Реакція на переживання тих або інших емоцій може доходити до неадекватності. Такі випадки спостерігаються у дітей час від часу. Наприклад в неістотних, несерйозних ситуаціях, сила та інертність переживань у дитини може різко збільшитись. Та навпаки, у критичних, стресових, серйозних ситуаціях буде спостерігатись нетипова легкість вчинків [41].

Слід зазначити, що прояв самих емоцій в тій чи іншій мірі не залежить від своєрідності структури дефекту. Правильне формування емоційної сфери дитини з інтелектуальними порушеннями визначається правильною організацією життя та її чітким ритмом. Ця організація в першу чергу залежить від наявності спеціального педагогічного впливу з сторони батьків та педагогів [44].

Емоційна сфера тісно поєднана з вольовими якостями, тому прийнято розглядати ці дві сфери в групі, так як формувалась емоційно-вольова сфера [27].

Воля у дошкільників з інтелектуальними порушеннями знаходиться на початковій стадії розвитку, але за умов правильного ритму навчання та корекційної діяльності, у більшості дітей вже

початкових класів вольові якості можуть досягати високих показників [9].

Значну роль в становленні волі відіграє мотиваційна сфера. Як відомо, мотиваційна сфера у дітей дошкільного віку з порушенням інтелекту розвинута недостатньо [4].

Мотиваційна сфера дошкільнят з вадами інтелекту, також як і вольова сфера, знаходиться на стадії початкового розвитку. Діти не мотивовані, їх інтерес ситуативний, нестійкий, однотиповий. Часто діти проявляють мотивацію лише в тих випадках, коли це необхідно за фізіологічними потребами [29].

Характерні утруднення виникають в ході формування у дитини правильної поведінки. Притаманна їй розумова недостатність і бідний життєвий досвід ускладнюють розуміння й адекватне оцінювання ситуацій, в які вона потрапляє. Пасивність нервових процесів сприяє стереотипності реакцій, які часто не окликаються такої обстановці [24].

Через невміння контролювати емоції, погано сформовану вольову сферу в дитини, можна спостерігати й порушення поведінкових реакцій. В некомфортній або ж в незнайомій обстановці деякі діти з порушенням емоційно-вольової сфери здатні до неадекватної поведінки. Вона може супроводжуватись плачем, криком, проявом гніву та злості, не реагуванням на зауваження. Діти в таких випадках ведуть себе досить активно, але їх поведінка не контролюється [34].

Також зустрічаються випадки, коли дитина в тій же самій обстановці, некомфортній для неї, може повністю закритись, навіть від найближчих для неї людей-батьків, вона може перестати тримати зоровий контакт, відчужуватись. Притаманним в цих ситуаціях є те, що діти починають ховатись.

Через такі порушення поведінки, що виникають внаслідок погано розвинутої емоційно-вольової сфери та стресових для дитини ситуацій,

може здатись, що порушення інтелекту є більш глибоким, ніж є насправді.

1.3. Роль емоцій в регуляції пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку з порушенням розумового розвитку

Емоції виконують немалу функція в житті будь-якої дитини. Це сигнал, що дає нам збагнути про задоволеність, чи навпаки, незадоволеність її потреб. З кожним роком емоційні переживання посилюються, диференціюються, глибшають та підпорядковуються інтелектуальним перспективам.

Зі слів, В.М.Синьова, емоції – це процес відображення ставлення індивіда до різноманітних подразників [31].

Аналізуючи праці вченого нам відомо, що сфера емоцій у дітей з порушенням розумового розвитку відрізняється своєю незрілістю через порушення інтелекту, проблеми з вихованням та ускладненістю процесу формування соціальних потреб. Через це, як наслідок емоційне реагування буде неадекватним, реакція на ситуацію – неперейнятливою, а керівництво особистими емоціями та станами – непридатними до розуміння. Формування почуттів зазнає ускладнень, тому що у дітей соціальні потреби поверхні або ж несформовані взагалі.

Внаслідок невдоволення власних потреб у самореалізації та відчуття захисту у дітей з вадами розумового розвитку виникає комплекс неповноцінності [13].

Несформованість вміння диференціювати відтінків емоцій у дітей відсутнє чітке розуміння всього спектру емоцій. Дошкільники з інтелектуальними порушеннями класифікують емоції на рівні немовляю. А саме за такими ознаками, як «подобається» чи «не подобається», «задоволений» чи «не задоволений».

Одним дітям з порушенням розумового розвитку притаманна легкість та швидкий перехід між полюсними настроями, а іншим навпаки. Несуттєві причини провокують у дитини інертність переживань та надлишкову силу. Емоції, особливо негативні, у всіх дітей з порушенням розумового розвитку характеризуються несподіваністю у виникненні та стійким характером [31].

Особливістю емоцій дошкільників з інтелектуальними вадами є їх непідвладний характер. Нерідко егоцентричні емоції викликають хвилю оцінок за ознакою «приємний» чи «неприємний». Зокрема, такій оцінці підпорядковується й оточуючий світ [14].

Як результат слабо сформованих почуттів діти з порушення інтелектуального розвитку відчують формування духовності з запізненням. Такі вищі духовні почуття, як совість, обов'язок, самовідданість та відповідальність можуть бути у них виховані, проте діти з особливими освітніми потребами вимагають для цього довгострокової та завзятої навчально-виховної та корекційної роботи [13].

Протягом довготривалих спостережень та досліджень, вченими було зафіксовано, що діти з особливими освітніми потребами, прослуховуючи тексти, які за змістом та обсягом доступні для них, можуть звертати особливу увагу на емоційну забарвленість цього тексту, а при його переказі – акцентують свою увагу на них, відтворюючи виразніше за інші складові тексту. Також зазначено, що до дорослих, емоційні прояви значно нижчі, аніж до однолітків чи, наприклад, до тварин [31].

Проаналізувавши спеціальну психолого–педагогічну літературу та вивчивши особливості емоційно-вольової сфери дітей з вадами інтелекту, можемо стверджувати, що діти дошкільного віку мають погано розвинену емоційно-вольову сферу. Вони неспроможні диференціювати власні почуття та почуття оточуючих їх людей. Емоційні реакції

проявляються в неадекватній формі, тим самим утруднює їх стан в соціумі та ускладнює розуміння дитини оточуючими.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНЯТ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ

2.1. Методики дослідження емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку з порушенням інтелектом

Розвиток емоційно-вольової сфери активно проявляється саме в дошкільному віці. Головним чином, цей розвиток проявляється з допомогою двох факторів, внутрішнього – особистості самої дитини, та зовнішнього – безпосередньо вплив найближчого оточення. Тому батькам та педагогам вкрай важливо в цей період надати дитині стимули для розвитку, вона повинна прагнути навчитись проявляти, контролювати, усвідомлювати свої та чужі емоції та потреби [21].

Емоційний розвиток дитини є основою для формування особистості. Розвиток емоційно-вольової сфери так само, як і розвиток комунікативних навичок є головною запорукою становлення людини в соціумі.

Саме для правильної соціалізації необхідно чітко розуміти свої та чужі емоції, контролювати свої почуття, мати гарно розвинуту мотиваційну сферу та волю [6].

У дошкільників з порушеннями емоційно-вольової сфери спостерігається значно збільшений рівень тривожності. Саме через те, що такі емоції, як гнів, сум, страх, сором і т.п. значно переважають над гарними, позитивними емоціями. Дитина завжди тривожна, розгублена,

тому зла та в гніві, їй здається, що вона ні на що не здатна, і начебто все що вона буде робити в подальшому буде вінчатись невдачею[13].

Найкращим періодом для корекції емоційно-вольової сфери є саме старший дошкільний вік. Але для правильної корекції необхідно чітко розуміти рівень сформованості конкретних ознак емоційно-вольової сфери у кожної дитини[40].

Запорукою правильного встановлення рівня сформованості кожної окремої ознаки емоційно-вольової сфери, є доцільно підібрані методики [17].

Для діагностики емоційно-вольової сфери дошкільника ми можемо використовувати методики таких авторів: М.Люшер, З. Карпенко, Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен, О.Захарова, І. Панфілова та ін.

Слід зазначити, що більшість методик є універсальними, тобто їх можна використовувати, як в роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями так і з нормотиповими дітьми.

1. Тест на визначення рівня тривожності Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен «Обери потрібне обличчя»[39].

Дана методика подана у вигляді тесту, який має на меті встановлення рівня тривожності. Розроблена для діагностування дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (4-7 років)

В основі цієї методики є 14 малюнків, які є звичними та добре знайомими дитині, саме вони являють собою експериментальний матеріал. Варто зазначити, що малюнки зображені в двох варіантах. На першому виконавцем дії є хлопчик, на другому – дівчинка.

Особливістю є те, що автори не промальовували обличчя дітей, тобто, на зображеннях наявний лише контур обличчя. В свою чергу, кожен з представлених малюнків доповнюється ще двома маленькими . На цих двох маленьких малюнках зображенні обличчя: усміхнене та сумне.

Важливо надати дитині інструкцію перед виконанням даного тесту. Також необхідно демонструвати малюнки чітко один за одним. При хаотичному порядку демонстрації, методика буде виконана не вірно.

Зміст зазначеної методики представлено у Додатку А.

Передбачено, що під час проведення тесту, опитувач повинен вносити відповіді дитини до індивідуального протоколу, який дасть змогу зробити правильний аналіз відповідей (Додаток Б)

2. Методика «Страхи в будиночках» О.І.Захарова І.М.Панфілова [23].

Ця методика спрямована на процес виявлення страхів що переживають діти, або ж на їх уточнення. Розроблена для дітей дошкільного віку з більш глибоким спрямуванням на тих, хто ще не вмів або ж не любить малювати.

Методика «Страхи в будиночках» використовується на індивідуальному занятті, тому що дорослий повинен всі дії супроводжувати інструкцією та вносити данні названі дитиною.

При діагностиці цією методикою дорослий повинен намалювати два умовних будинка чорного та червоного кольору, розповісти дитині інструкцію, та поступово зачитувати висвітленні страхи.

Дитина повинна вирішити чи боїться вона той чи інший умовних страх. Те, що викликає в неї почуття страху, вноситься в чорний будиночок, наприкінці діагностики доцільно буде закрити цей будиночок на замок, що всі переживання та страхи, які вона обрала, залишились там назавжди.

Зміст методики «Страхи в будиночках» висвітлено в Додатку В.

Після завершення діагностування цією методикою, фахівець повинен скласти протокол проведення діагностики. З шаблоном протоколу до методики «Страхи в будиночках» можна ознайомитись в Додатку В.

3. Методика на визначення рівня тривожності дошкільника
Лаврентьєва Г. П., Титаренко Т. М. [5].

Зазначена методика є рекомендованою Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи НАПН України («Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби», 2018) [1].

Метою методики є визначення рівня тривожності дітей дошкільного віку (4-7 р). В її основі закладена анкета спостереження, яку повинен заповнити вихователь. Також ефективним буде надання цієї ж анкети батькам, та співставлення результатів спостереження фахівця та людини з близького оточення.

Анкета нараховує 20 питань, на які потрібно надати відповіді «так» чи «ні». Відповідь «ні» в цій методиці не зараховується, в той час коли кожна відповідь «так» нараховує 1 бал.

Після спостереження за дитиною, та заповнення анкети вихователем та батьками, необхідно провести інтерпретацію результатів. За рахунок підрахунку відповідей «так» стає відомий рівень тривожності дитини дошкільного віку (Додаток Д).

4. Методика «Побудуй свій дім»

Методика розроблена Байєр О.М., та є модифікацією методики Дубровіної І.В.

За допомогою цієї методики можна дослідити рівень розвитку довільності дитини в умовах продуктивної діяльності. В цьому випадку продуктивна діяльність – конструювання. В процесі діагностування даною методикою передбачене задіяння всіх компонентів довільної саморегуляції дитини дошкільного віку.

Використовується для діагностування дітей 5-7 року життя, та передбачає індивідуальну роботу з кожною дитиною, яка проводиться в 3 етапи.

Слід зазначити, що методика має клінічний характер та не містить в собі нормативних показників (Додаток Е) .

2.2. Стан сформованості емоційно-вольової сфери дошкільного віку з порушенням розумового розвитку

Для визначення стану сформованості емоційно-вольової сфери ми обрали методику «Обери потрібне обличчя» Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен.

Дана методика представлена у вигляді тесту, який складається з 14 пар малюнків та призначена для виявлення рівня тривожності дитини дошкільного віку.

Тематика пар малюнків, що входять до складу тесту представлена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Назва блоків у методиці «Обери потрібне обличчя»

Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен.

№ Блоку	Назва блоку
1.	Гра з молодшими дітьми
2.	Дитина і мати з немовлям
3.	Об'єкт агресії
4.	Одягання
5.	Гра зі старшими дітьми
6.	Вкладання спати на самоті
7.	Умивання
8.	Догана
9.	Ігнорування
10.	Агресивний напад
11.	Збирання іграшок
12.	Ізоляція
13.	Дитина з батьками
14.	Їжа на самоті

Використання цієї методики гарно підходить в процесі діагностування дошкільників з порушенням інтелектуального розвитку та дає можливість правильно охарактеризувати стан тривожності за допомогою своїх чітко зазначених нормативних показників.

Слід зазначити, що під час застосування даної методики в роботі з дітьми, що мають порушення інтелекту, важливою умовою є те, щоб малюнки були зображені чітко, у великому розмірі та з гарно промалюваними контурами.

Наше дослідження проводилось на базі КЗ «Багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр» Криворізької міської ради Дніпропетровської області. Експериментальна частина проводилась у старшій групі центру. Загальна кількість вихованців – 8. Вік дітей досліджуваної групи 5-6 років.

Після проведення експериментальної частини дослідження, ми провели аналіз та розширену інтерпретацію результатів.

Відповіді, які були надані досліджуваними, занесені до таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Розподіл результатів тривожності за методикою
«Обери потрібне обличчя» Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен**

№ Блоку	Усміхнене обличчя		Сумне обличчя	
	к-ть дітей	%	к-ть дітей	%
1.	2	25%	6	75%
2.	3	37,5%	5	62,5%
3.	0	0%	8	100%
4.	5	62,5%	3	37,5%
5.	5	62,5%	3	37,5%
6.	2	25%	6	75%

7.	3	37,5%	5	62,5%
8.	3	37,5%	5	62,5%
9.	1	12,5%	7	87,5%
10.	2	25%	6	75%
11.	3	37,5%	5	62,5%
12.	2	25%	6	75%
13.	4	50%	4	50%
14.	2	25%	6	75%

За даними таблиці 2.2 ми вияснили, що на 1 блок малюнків 2 дітей дали відповідь «усміхнене обличчя», а 6 дітей – «сумне», що у відсотковому співвідношенні – 25% до 75% відповідно. Другий блок малюнків дав нам дещо інші показники – три дитини, тобто 37,5 % групи надала відповідь «усміхнене», а інші члени колективу (62,5%) відповідь «сумне». І зовсім протилежну динаміку нам показали результати третього блоку малюнків, де 100% відповіддю стало «сумне».

У блоці №4 спостерігається підвищена динаміка – «усміхнене» – 62,5% , а «сумне» 37,5%, тобто 5 і 3 дітей відповідно, такі ж показники спостерігаються в п'ятому блоці .

В блоці №6 під назвою « Вкладання спати на самоті» відповіді дітей розділились таким чином, двоє обрали «усміхнене», а інші 75% відповіли, що дитина має «сумне» обличчя. Блок «Умивання» показав наступний результат – 3 дитини стверджувала що обличчя «усміхнене», інші навпаки. У відсотковому розрахунку 7 блок отримав 37,5% і 62,5% відповідно.

Така ж ситуація виникла в блоці 8 «Догана» - 5 дітей (62,5%) надало відповідь, що обличчя у дитини «сумне », троє дітей (37,5%) відповіли навпаки.

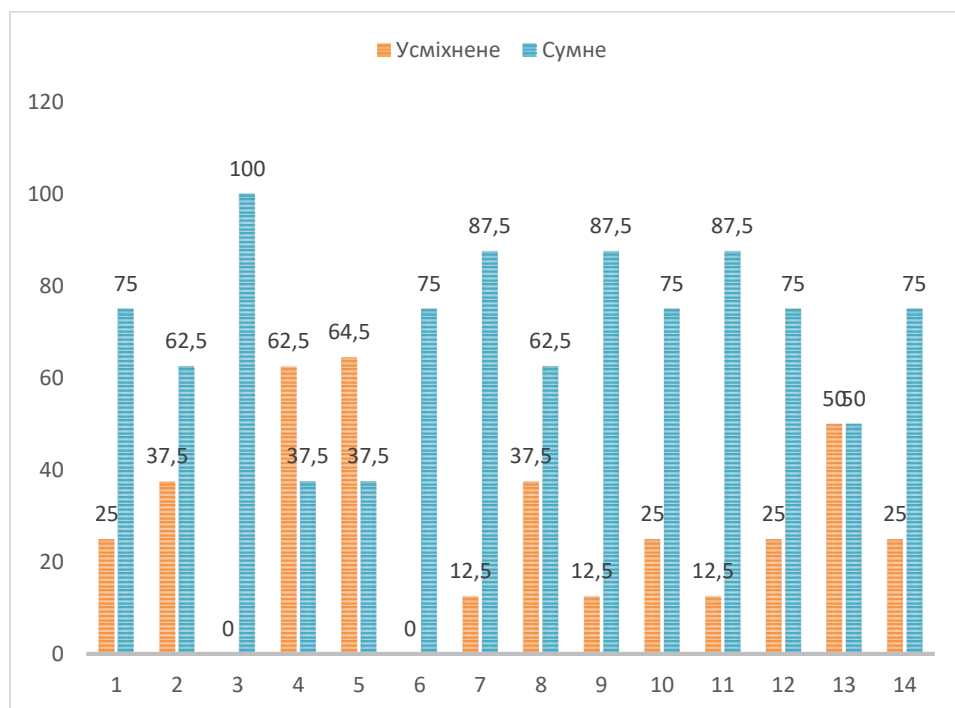

Блок «Ігнорування» також отримав цікаву відповідь – 7 дітей (87,5%) відповіли «сумне» і 1 дитина (12,5 %) «усміхнене».

Ситуація в 10 блоці така, 2 дітей стверджують, що обличчя дитини «усміхнене» інші ж навпаки. Відповіді в блоці 11 «Збирання іграшок» у відсотковому співвідношенні поділились наступним чином 37,5% до 62,5%, де 37,5% –«усміхнене», а 62,5% - «сумне». 6 дітей в блоці № 12 відповіли, що обличчя «сумне» в той час коли інші двоє дали відповідь «усміхнене».

Вперше відповіді поділились порівну в блоці № 13. А ось в блоці « Їжа на самоті» результати поділились наступним чином: 75% (6 дітей) надало відповідь «сумне», а 25% (2 дітей) – «усміхнене».

Дані відповідей дітей у відсотковому співвідношенні, ми відобразили у вигляді схеми на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Відповіді дітей у відсотковому співвідношенні

Дана методика має в своїй структурі чітко виражені критерії до аналізу результатів оцінювання. Відповідно то цього, індекс тривожності (далі ІТ) вимірюється наступним чином: $ІТ = (\text{число емоційних негативних виборів} / 14) * 100\%$ [39]

Також, спираючись на якісний аналіз результатів, ми змогли вирахувати наступне:

- ІТ дитина-дитина;
- ІТ повсякденні дії;
- ІТ дитина-дорослий.

Працюючи над розрахунками, ми виявили ІТ кожної дитини. Отримані результати висвітлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати ІТ за методикою «Обери правильне обличчя»

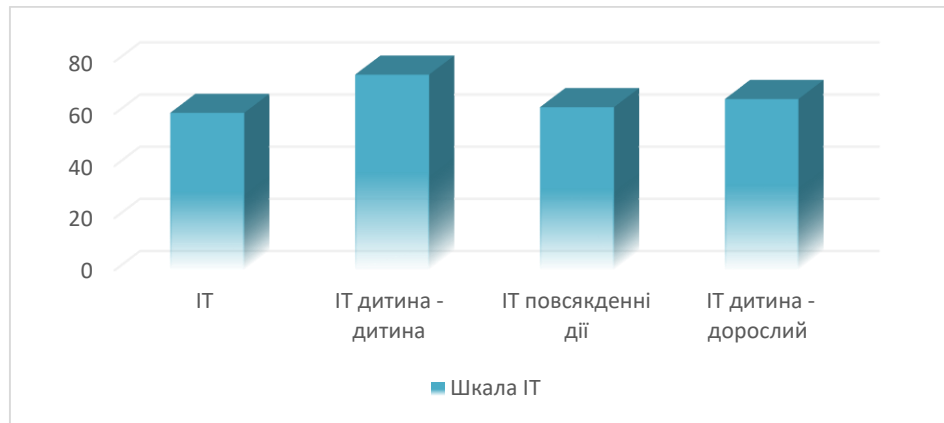
Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен

№	Індекс тривожності (ІТ), %	ІТ дитина – дитина, %	ІТ повсякденні дії, %	ІТ дитина – дорослий, %
1	64,28	100,00	60,00	25,00
2	42,85	40,00	60,00	25,00
3	64,28	80,00	40,00	100,00
4	71,42	60,00	100,00	50,00
5	64,28	60,00	60,00	75,00
6	71,42	80,00	60,00	75,00
7	78,57	80,00	80,00	75,00
8	78,57	100,00	40,00	100
Середнє значення	60,33	75,00	62,5	65,62

Проаналізувавши результати ми можемо зазначити, що семеро з восьми дітей мають високий рівень загальної тривожності та лише одна дитина отримали показник середнього рівня. Індекс тривожності дитина – дитина, дитина – дорослий та повсякденні дії, також в значній мірі

перебуває у всіх на високому рівні. Ми вирахували середнє значення всіх показників індексів в зазначеній групі.

Для кращого розуміння середнього значення показників тривожності, ми змодельювали діаграму зображену на рис. 2.2

Рис. 2.2. Значення показників тривожності у %

Середнє значення показників також знаходиться на високому рівні тривожності.

Отже, в обраній нами групі дітей індивідуальні та середній показники знаходяться на високому рівні ($> 50\%$). Лише одна дитина отримала середній показник, а саме $42,85\%$ за загальним ІТ.

Розглядаючи більш детально показники ІТ дитина-дитина, повсякденні дії та дитина-дорослий, можемо зазначити що :

1. Значення ІТ дитина-дитина перебуває на середньому рівні тривожності лише у 1 члена групи (дитина, у якої середній рівень загального ІТ) – 40% , інші мають високі показники $> 50\%$.

Середнє значення – 75% ;

2. Значення ІТ повсякденні дії має дещо кращий показник середнього значення – $62,5\%$, але все ж таки це високий рівень. Аналізуючи індивідуальні показники дітей, середнє значення мають двоє, тоді як інші з високим рівнем ІТ повсякденної дії;

3. Значення ІТ дитина-дорослий наступні : двоє дітей мають – середній рівень тривожності (25%), всі ж інші – високий ($> 50\%$)

Середнє значення – 65,62%

В процесі проведення констатуючого етапу експериментального дослідження, ми виявили, що діти дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями мають високий рівень як загальної, так і диференційованої тривожності, отже стан їх емоційно-вольової сфери не відповідає нормативним показникам і вони потребують корекції.

РОЗДІЛ 3

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА, СПРЯМОВАНА НА ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВУ СФЕРУ ДОШКІЛЬНЯТ З ПОРУШЕНИМ ІНТЕЛЕКТОМ ЗАСОБАМИ АРТ ТЕРАПІЇ

3.1. Використання засобів арт-терапії як ефективний метод корекції емоційно-вольової сфери у дошкільників з порушенням інтелекту

З кожним роком арт-терапевтичні методи роботи над корекцією емоційно-вольової сфери дітей з порушенням інтелектуальних здібностей набувають все більшої популярності та визнання серед авторів, науковців та фахівців[15].

У дітей дошкільного віку провідна діяльність – ігрова, навіть нормо типову дитину складно залучити до навчальної діяльності в цьому віці, не кажучи вже про дитину з вадами інтелекту[38].

І саме в цьому нам допомагає арт-терапія. Адже це саме той метод, який дозволить дитині проявити свої творчі здібності, фантазію та що є найголовнішим – задовольняє її потреби в грі.

Під час арт-терапевтичних занять дитина не повинна виконувати чіткі вказівки дорослого, вона може повністю проявити себе, свої емоції та почуття, а також розвивати свою волю та мотивацію.

Взагалі, арт-терапія - це залучення дитина до світу мистецтва з лікувальною метою. В свій час О.В. Сухомлинський наголошував : « Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людської душі. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу» [36].

З науково-педагогічної сторони арт-терапія це метод озвитку та зміни особистості, групи чи колективу за допомогою різних видів і форм мистецтва та творчості [37].

Недоцільно розглядати арт-терапії у вузькому її сенсі, тобто лише через терапію образотворчим мистецтвом. Адже в своїй структурі вона має набагато більше складових [26].

Детальний опис видів арт-терапевтичних методів, ми відобразили в таблиці 3.1

Таблиця 3.1

Різноманітність видів арт-терапії

Назва терапії	Характеристика
Ізотерапія	одна з основних видів арт- терапії. Передбачає в собі малювання будь якими засобами.
Музикотерапія	це вид арт-терапії, який спрямований на корекцію психічних та особистісних порушень у розвитку дитини з вадами інтелекту або психофізичного розвитку, на їх профілактику. Музика залучається для впливу на регуляцію порушень психічних, соматичних, емоційних процесів. Як форма музика націлена на корекцію порушень комунікаційної сфери.
Драматерапія	театральні постановки на різну тематику сприятливо впливають на пам'ять, волю, уяву, почуття, увагу та мислення. Одним із найцікавіших напрямків терапії є створення вистав дітьми за допомогою ляльок. Беручи участь у лялькових виставах, діти навчаються грати сюжетні ролі за казкою й «приміряти чи іншу роль на себе. Упродовж вистави діти не тільки отримують задоволення від пізнання навколишнього світу, але й вчаться керувати собою та відчувати темпоритм сюжету. Ляльковий театр спрямований на формування емоційної сфери дитини, розвиває пам'ять, мислення, увагу та уяву.
Танцювально–рухова терапія	це один з сучасних методів психотерапії, який використовує рух і танець для подальшої емоційної,

	пізнавальної, фізичної та соціальної інтеграції особистості.
Бібліотерапія	це терапія шляхом прочитання літературних творів. У роботі з дітьми частіше всього використовується один із її методів – казкотерапія. Казка доступним та простим способом показує дітям навколишній світ, його структуру, взаємовідносини між людьми, їх вчинки та мораль. Обов'язковою умовою для дітей з порушеннями інтелекту є використання наочної опори.
Пісочна терапія	це один з методів арт-терапії, який передбачає взаємодію з піском. Він є способом спілкування дитини або дорослого з навколишнім світом і самим собою, а також засобом зняття внутрішньої напруги.
Кінотерапія	це метод терапії, що передбачає перегляд та обговорення кінофільму з допомогою психолога. У процесі перегляду кінофільму та аналізу власного сприйняття його образів учасник кінотренінга досліджує свої особистісні особливості.

Всі вищезазначені види арт-терапії можуть застосовуватись для дітей з порушенням інтелекту як і дошкільного віку так і старших за них.

Головною перевагою арт-терапевтичних методів є те, що в ній є чітко визначені правила, які не обмежують дитину, а навпаки дають їй себе самореалізувати. До таких правил відносять:

- Кожна дитина може обрати певний вид творчої діяльності, який їй до вподоби;
- Діти працюють в індивідуальному, чітко підбраному та комфортному для себе темпі;
- Фахівець в процесі проведення арт-терапевтичних повинен враховувати індивідуальні можливості кожної дитини;
- Фахівець повинен регламентувати період корекційних занять, задля кращої концентрації дитини [18].

Саме через те, що ці правила не обмежують дитину, на корекційних заняттях вона може повністю відкритись для себе та оточуючих.

Поетапний та систематичний вплив методів арт-терапії буде впливати не тільки на корекцію і розвиток емоційно-вольової сфери, але й на розвиток мислення, уваги, уяви, пам'яті та пізнавальних процесів [18].

У дітей з розладами емоційно-вольової сфери під час корекції методами арт-терапії, спостерігаються позитивні зміни в їх емоційному ставленні до навколишнього оточення, зниження агресії до себе та оточуючих, збільшення мотивації до процесу навчання та виховання, а також виконання побутових дій.

В залежності від підібраних видів корекції можна сприяти активізації дитини. Або навпаки, якщо дитина з гіперактивністю арт-терапія (індивідуально підібрані методи) в змозі навчити її направляти енергію в правильне русло [37].

В процесі вивчення емоційно-вольової сфери дитини з вадами інтелекту, нами було проведено констатуючий експеримент, в результаті якого ми отримали незадовільні показники. Отримані та проаналізовані нами дані відображені у 2 розділі кваліфікаційної роботи.

Відповідно до цих результатів, нами було вирішено провести корекційну роботу задля підвищення стану розвитку емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Для проведення корекційно-розвиткових занять ми обрали методи арт-терапії.

Для кращої реалізації поставлених перед нами цілей, ми розробили перспективний план арт-терапевтичних занять, який є повністю адаптованим для використання у роботі з дітьми, що мають вади інтелекту. Описаний нами план має на меті – навчання і виховання дітей з вадами розвитку у гармонії з собою та світом що їх оточує. Більш

детально ознайомитись з перспективним планом арт – терапевтичних занять можна в Додатку Є.

Корекційну роботу над емоційно-вольовою сферою дітей даної групи, передбачалось провести на протязі 17 навчальних тижнів, після яких необхідним було провести дослідження стану тривожності повторно. Тому на цей період нам було розроблено тематично-календарний план (Додаток Ж).

3.2. Результати впливу арт-терапевтичних методів на покращення стану сформованості емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку з порушенням інтелектом.

Корекційно-розвивальна робота з включенням арт-терапевтичних методів мала не меті покращити стан сформованості емоційно-вольової сфери дітей дошкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку.

За цей період, ми провели дослідження стану сформованості емоційно-вольової сфери , за допомогою методики «Обери потрібне обличчя» авторами якої є Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен. Проаналізувавши результати склали корекційно-розвиткову програму, та дотримуючись її провели низку занять.

Нагадаємо, що під час першого діагностування стану тривожності дітей нашої групи, ми отримали високий показник за ІТ. Лише одна дитина з групи мала загальний рівень ІТ на рівні середнього.

Задля того щоб зафіксувати динаміку, ми звернулись до цієї ж методики наприкінці нашої корекційної роботи.

Спираючись на результати тесту на рівень стану тривожності, ми маємо змогу стверджувати, що наша робота з включенням арт-терапевтичних методів показала гарні результати.

Ознайомитись з розподілом результатів дослідження можна в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

**Розподіл результатів тривожності за методикою
«Обери потрібне обличчя» Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен**

№ Блоку	Усміхнене обличчя		Сумне обличчя	
	к-ть дітей	%	к-ть дітей	%
1.	5	62,5%	3	37,5%
2.	6	75%	2	25%
3.	1	12,5%	7	87,5%
4.	6	75%	2	25%
5.	6	75%	2	25%
6.	2	25%	6	75%
7.	4	50%	4	50%
8.	3	37,5%	5	62,5%
9.	2	25%	6	75%
10.	2	25%	6	75%
11.	7	87,5%	1	12,5%
12.	2	25%	6	75%
13.	6	75%	2	25%
14.	2	25%	6	75%

За даними таблиці 3.2 ми вияснили, що на 1 блок малюнків 5 дітей дали відповідь «усміхнене обличчя», а 3 дітей – «сумне», що у відсотковому співвідношенні – 62,5 до 37,5% відповідно. Другий блок малюнків дав нам такі показники – 6 досліджуваних, тобто 75 % групи надала відповідь «усміхнене», а інші члени колективу (25%) відповідь «сумне».

У блоці « Об’єкт агресії » під час першого тесту діти надали 100% відповіді «сумне», друге дослідження має такі результати : 87,5% (7

дітей) проголосували за «сумне обличчя» та одна дитина (12,5%) за – «веселе».

У блоці №4 спостерігається підвищена динаміка – «усміхнене» - 75% , а «сумне» 25%, тобто 6 і 2 дітей відповідно, такі ж показники спостерігаються в п'ятому блоці .

В блоці №6 під назвою « Вкладання спати на самоті» відповіді дітей розділились таким чином, двоє обрали «усміхнене», а інші 75% відповіли, що дитина має «сумне» обличчя, тобто ситуація у цьому блоці залишилась незмінна. Блок «Умивання» показав наступний результат – 50% на 50%. В блоці 8 «Догана» - 5 дітей (62,5%) надало відповідь, що обличчя у дитини «сумне », троє дітей (37,5%) відповіли навпаки, аналізуючи попередні результати бачимо, що цей блок також не зазнав змін.

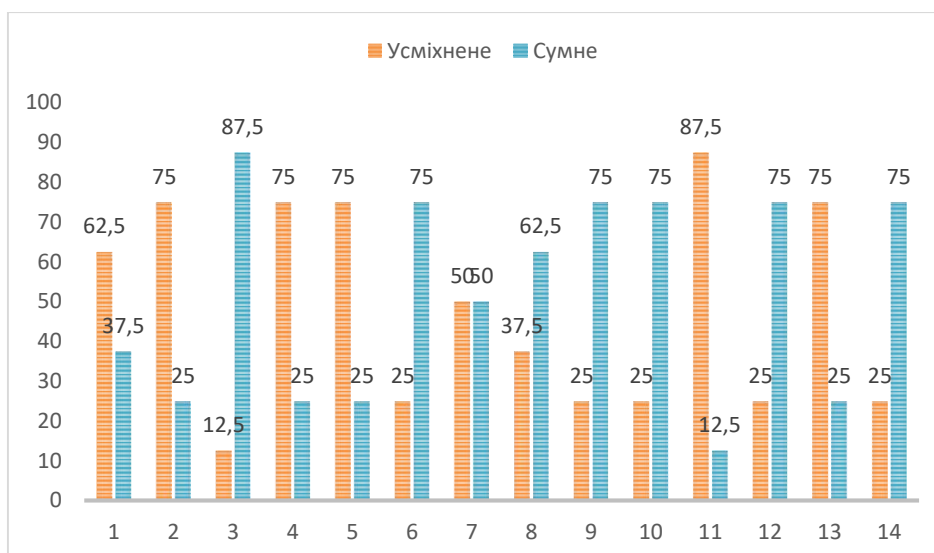
Блок «Ігнорування» також отримав цікаву відповідь – 6 дітей (75%) відповіли «сумне» і 2 дитини (25 %) «усміхнене».

Ситуація в 10 блоці така, 2 дітей стверджують, що обличчя дитини «усміхнене» інші ж навпаки. Відповіді в блоці 11 «Збирання іграшок» у відсотковому співвідношенні поділились наступним чином 87,5% до 12,5%, де 87,5% - «усміхнене», а 12,5% - «сумне».

6 дітей в блоці № 12 відповіли, що обличчя «сумне» в той час коли інші двоє дали відповідь «усміхнене». В блоці № 13 результат такий : 6 (75%) до 2 (25%).

А ось в блоці « Їжа на самоті» результати також залишились без змін: 75% (6 дітей) надало відповідь «сумне», а 25% (2 дітей) – «усміхнене».

Дані відповідей дітей у відсотковому співвідношенні можна переглянути на малюнку 3.1.

Рис. 3.1. Відповіді дітей у відсотковому співвідношенні

Також, ми ще раз прорахували ІТ за допомогою формули наданій в методиці та модифікували результати для отримання більше детальної картини тривожності блоків: дитина - дитина, дитина – повсякденні дії та дитина – дорослий. Аналіз результатів міститься в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

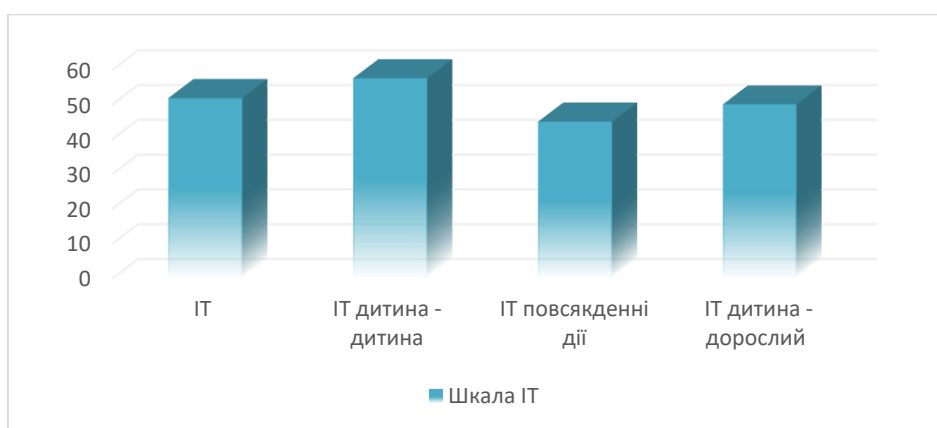
Результати ІТ за методикою «Обери правильне обличчя»

Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен

№	Індекс тривожності (ІТ),%	ІТ дитина – дитина,%	ІТ повсякденні дії,%	ІТ дитина – дорослий,%
1	50,00	80,00	40,00	25,00
2	35,71	60,00	20,00	25,00
3	50,00	20,00	60,00	75,00
4	57,14	80,00	60,00	25,00
5	57,14	20,00	20,00	75,00
6	50,00	60,00	80,00	75,00
7	57,14	60,00	60,00	50,00
8	57,14	80,00	20,00	50,00

Середнє значення	51,78	57,5	45,0	50,00

Середнє значення показників загального ІТ, а також ІТ дитина – дитина, дитина – повсякденні дії і дитина – дорослий відобразили в рис. 3.2.

Рис. 3.2. Значення показників тривожності у %

Отже, беручи до уваги чітко визначений період часу корекційної роботи, можемо стверджувати, що шляхи корекції методами арт-терапії були підібрані вдало, адже в результаті отриманих показників, ми можемо бачити позитивну динаміку.

Нажаль, рівень загальної ІТ так само, як і ІТ дитина–дитина, дитина–дорослий, дитина–повсякденні дії залишився на високому рівні, але показник тривожності зменшився на 10-15% в кожному варіанті. Аналізуючи індивідуальні показники ІТ кожної дитини, можемо зазначити, що після проведеної нами корекційної роботи 4 дітей мають середній рівень тривожності, в той час коли при 1 дослідженні, середній рівень отримала лише 1 дитина.

Доходячи до висновку, можемо зазначити, що проведенні нами корекційно-розвивальні заняття були цікаві дітям дошкільного віку з інтелектуальними порушенням, та показали якісний результат.

ВИСНОВКИ

1. У дошкільному віці дитина переживає процес становлення себе як особистості. Використання різного типу емоцій та почуттів стає більш активними, тому прийнято вважати, що саме дошкільний вік – етап розвитку емоційно–вольової сфери дитини. Порушення розумового розвитку впливає на всі вищі психічні процеси, це стосується і емоційно-вольової сфери також. Її стан знаходиться на стадії початкового розвитку та потребує чітко визначено корекційного впливу з залученням спеціальних фахівців, педагогів та батьків.

2. Емоції в дітей з порушенням інтелекту є спрощеними, незрілими. Дитина з вадами інтелекту не вміє правильно їх диференціювати, іноді переживання тих чи інших емоцій може доходити до неадекватної поведінки. Мотиваційна сфера та воля також погано розвинута. Дитина не в змозі правильно проявляти свої почуття, а через поганий стан сформованості емоційної сфери дитина має стійкі порушення поведінки, які не можливо виправити без корекційного впливу на емоційно-вольову сферу дитини.

3. За результатами проведеного тесту на визначення рівня тривожності «Обери потрібне обличчя» Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен, з'ясовано, що стан сформованості емоційно–вольової сфери у дітей дошкільного віку, які мають порушення інтелектуального розвитку знаходиться на низькому рівні.

За результатами дослідження показник індекс утривожності (ІТ) склав 60,33% - високий рівень тривожності. Також для більшої диференціації тривожності, ми поділили тест на блоки : ІТ дитина–дитина, ІТ дитина– повсякденні дії та ІТ дитина–дорослий. Рівень тривожності у цих блоках також показав високий рівень тривожності : 75%, 62,5%, 65,62% відповідно.

Отриманні дані ми відобразили в схемах та таблицях у відсотковому співвідношенні.

4. Арт–терапія – це метод залучення дитину до творчої діяльності, який тривав 17 навчальних тижнів і має на меті лікувальний характер. Він показав зниження рівня тривожності за всіма показниками, що представлено у роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анкета для педагогів та батьків щодо вивчення проявів тривожності у дитини (автори Г.Лаврентьева, Т.Титаренко). URL: <https://vseosvita.ua/library/23-anketa-dla-pedagogiv-ta-batkiv-sodo-vivcenna-proaviv-trivoznosti-u-ditini-avtori-g-lavrenteva-t-titarenko-252124.html>
2. Архипова М.Г. Психологічні особливості емоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку з розумовою відсталістю. Нова наука: сучасний стан і шляхи розвитку. 2017. № 3
3. Бех І.Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2008
4. Бех І.Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Том 2. Чернівці: Букрек, 2015, 640с.
5. Білопола В. Психолого-педагогічний супровід тривожної дитини/ Практичний психолог: дитячий садок, 2015, №2. – С.15-23
6. Болдирева Л.А. Особливості психічних процесів у дітей з порушенням інтелекту. Проблеми сучасної науки і освіти. 2015. № 8
7. Власова О. І. Педагогічна психологія. К.: Либідь, 2005
8. Ворон М. В., Ю. М. Найда Інклюзивна освіта: українські реалії. Підручник для директора. Червень. № 6. К. : Плеяди, 2006.
9. Данілавичюте Е.А. Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. *Особлива дитина: навчання і виховання*, №3 (87), 2018. – С. 7-19.
10. Дефектологічний словник: навч. посіб. / за ред. Бондар В.І., Синьов В.М. К.: МП Леся, 2011. – С. 528
11. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія.: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 424
12. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 392
13. Емоційний розвиток дитини.
URL: <https://psihol.jimdofree.com/на-допомогу-педагогам/емоційний-розвиток-дитини/>

14. Журавльова Л.П. Психологія емпатії. Житомир : ЖДУ ім. І Франка, 2017. – С. 328
15. Засенко В.В. До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб.: Вип. 8.* К.: Наук. світ, 2006 – С. 85–88.
16. Кулачківська С. Є., Ладивір С. О. Я - дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку. К.: Нора-Принт, 1996.
17. Коненко О. Л. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дітей дошкільного віку «Я у світі», 2009
18. Кругман О.Г. Програма розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. Психолог дошкілля. № 1(6). 2010. 9 с.
19. Максимова О.О., Федотова М.А. Експериментальне дослідження рівня міжособистісної толерантності у дітей старшого дошкільного віку в когнітивній та емоційній сферах. Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць. Кам'янець – Подільський. Вип 27 (2-2019). 2019. 323-329 с.
20. Матвеева, М. П., С. П. Миронова. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навч. –метод посіб. Кам'янець-Подільський: КПДУ, 2005. 164 с.
21. Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. *Наука і освіта.* № 5. Одеса, 2002.
22. Мельничук І. В. Особливості емоційного розвитку дітей різного віку та статі. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського* : зб. наук. пр. 2002.– С. 149 – 154.
23. Методика «Страхи в будиночках».
URL: <https://vseosvita.ua/library/metodika-strahi-v-budinockah-24205.html>

24. Особливості розвитку особистості та емоційно-вольової сфери розумово відсталих дітей .

URL:https://pidru4niki.com/82771/psihologiya/osoblivosti_rozvitku_osobistosti_emotsiyno-volovoyi_sferi_rozumovo_vidstalih_ditey

25. Павелків Р. В., Цигипало О.П. Дитяча психологія : навч. посіб. для самост. роботи студ. К.:Академвидав, 2010. – С. 432

26. Павлій Т.М. Деякі підходи до вивчення і корекції емоційної сфери дітей з затримкою психічного розвитку. *Дефектологія*. 2000. (№ 4). С. 8-12

27. Пагава Д. Емоції та почуття підліткового віку за умов психофізіологічних порушень. Харків :Київські читання. 2017. – С. 202

28. Педагогічна характеристика осіб з розумовою відсталістю.

URL:<https://www.sworld.com.ua/index.php/pedagogy-psychology-and-sociology-411/corrective-and-social-pedagogy-411/11058-411-0152>

29. Розвиток емоційно-вольової сфери дітей старшого дошкільного віку. Корекційно – розвивальна програма / уклад.: І. Залеська, С. Антонова, С. Орехова, В. Ганжа. *Психолог*, червень 2008 (№ 22-24)

30. Розумова відсталість: причини, види, ознаки, лікування.

URL: <https://psichiatria.org/rozumova-vidstalist-prichini-vidi-oz/>

31. Синьов В.М., Коберник Г.М. Основи дефектології. К.: Вища школа, 1994. – С. 143

32. Синьов В.М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини : підручник. К. : Знання, 2008. – С. 359

33. Слабик Я.В. Подолання тривожності та страху. *Психолог*, червень 2008 (№21). С. 11

34. Спеціальна психологія. Тексти. Частина I / за ред..М.П.Матвєєвої, С.П.Миронової. Кам'янець-Подільський: КПДПУ, 2001.

35. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології. Кам'янець–Подільський: КПДПУ, 2002.
36. Сухомлинський В. Вибрані твори: у 5 т. К.: Рад. шк., 1977. Т.3. 670 с.
37. Терлецька Л.Г. Психокорекція засобами малюнку. К.: Главник, 2007. Т. 35.141 с. (Серія «Психологічний інструментарій»).
38. Терлецька Л.Г. Психологія дитинства, практикум: навчальний посібник К.: Главник, 2006. – С. 144
39. Тест тривожності (Р.Теммл, М.Доркі, В.Амен).
URL:<https://vseosvita.ua/library/test-trevoznosti-rtemml-mdorki-vamen-456538.html>
40. Федорова М. А. Особливості емоційного розвитку сучасних дітей в аспекті становлення міжособистісних взаємин. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2020. Вип. 1 (46). С. 133-137
41. Хоменко М. Емоційно-вольова сфера дітей з розумовою відсталістю: гендерний аналіз. К.: Солдт ЛТ, 2018. 176
42. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років: освіт. програма / уклад. Аксьонова О.П., Кононко О. Л. К.: МЦФЕР-Україна, 2019. – С. 487
43. Яковлева С.Д., Федотова Т.М. Стан сформованості емоційної сфери в дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями
URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n12-2019/current-state-of-emotional-and-volitional-sphere-in-primary-school-children.html>
44. WandaA. Emotional – cognitivestructuring. Toronto, 2014.
45. ZimmermannMBIodineDeficiency. EndocrineReviews. №30 (4). 2009

*Додаток А***Тест тривожності (Р.Темпл, М.Доркі, В.Амен)****Шкали:** тривожність

Методика призначена для визначення рівня тривожності дитини молодшого шкільного віку.

Експериментальний матеріал – 14 малюнків, кожний з яких відображає певну типіву для життя молодшого школяра ситуацію.

Кожний малюнок виконано у двох варіантах: для дівчинки (та для хлопчика). Обличчя дитини не вимальоване, а лише контур голови. Кожний малюнок доповнений двома зображеннями дитячої голови, що за розмірами точно відповідає контурам обличчя на малюнку. На одному із двох зображень – усміхнене обличчя, на іншому – сумне.

Малюнки демонструють дитині в чітко визначеному порядку один за одним. Бесіда відбувається в окремій кімнаті. Показуючи дитині малюнок, дослідник дає інструкцію.

Інструкція

1. Гра з молодшими дітьми.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде у дитини: веселий чи сумне? Він (вона) грає з малюками».

2. Дитина і мати з немовлям.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе? Він (вона) гуляє зі своєю мамою і малюком».

3. Об'єкт агресії.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне?»

4. Одягання.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини? Він (вона) одягається».

5. Гра зі старшими дітьми.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) грає зі старшими дітьми».

6. Вкладання спати на самоті.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе? Він (вона) йде спати».

7. Умивання.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) у ванній».

8. Догана.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне?»

9. Ігнорування.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе?».

10. Агресивний напад.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне?»

11. Збирання іграшок. «Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) прибирає іграшки».

12. Ізоляція.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе?»

13. Дитина з батьками.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: веселе або сумне? Він (вона) зі своїми мамою і татом».

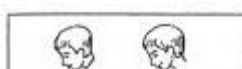
14. Їжа на самоті.

«Як ти думаєш, яке обличчя буде в цієї дитини: сумне чи веселе? Він (вона) їсть».

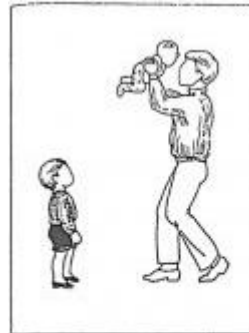
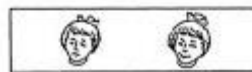
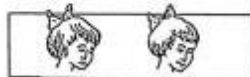
Щоб уникнути персеверативних виборів у дитини в інструкції чергуються визначення обличчя. Додаткові питання дитині не задаються.

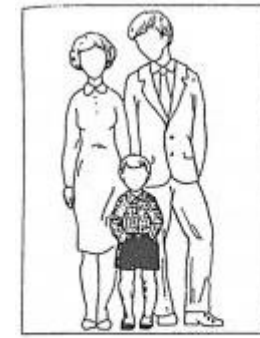
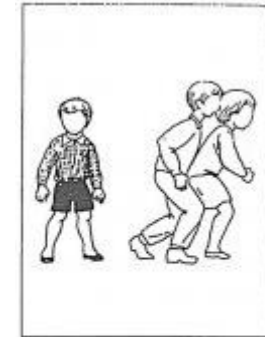
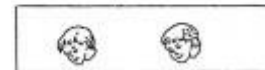
Вибір дитиною відповідного обличчя і словесні висловлювання дитини можна зафіксувати в спеціальному протоколі.

Тест

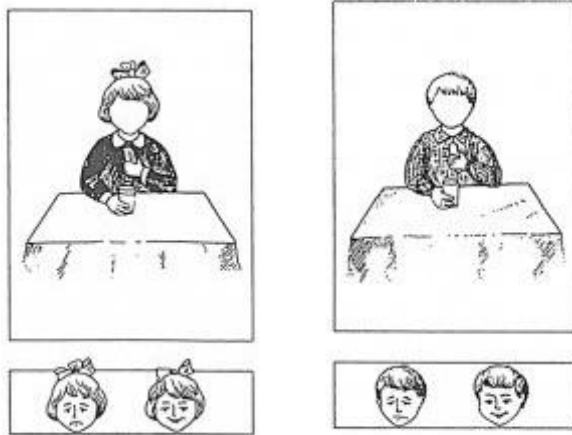

Аналіз результатів тесту

Кількісний аналіз

На підставі даних протоколу обчислюється індекс тривожності дитини (ІТ), що дорівнює процентному відношенню числа емоційно негативних виборів (сумне обличчя) до загального числа малюнків (14):

$$ІТ = (\text{число емоційних негативних виборів} / 14) * 100\%$$

Залежно від рівня індексу тривожності діти підрозділяються на 3 групи:

- високий рівень тривожності (ІТ вище 50%);
- середній рівень тривожності (ІТ від 20 до 50%);
- низький рівень тривожності (ІТ від 0 до 20%).

Якісний аналіз

Кожна відповідь дитини аналізується окремо. Робляться висновки щодо можливого характеру емоційного досвіду дитини в даній (і подібної їй) ситуації. Особливо високе проєктивне значення мають малюнки: № 4 («Одягання»), № 6 («Укладання спати на самоті»), № 14 («Їжа на самоті»).

Діти, які роблять в цих ситуаціях негативний емоційний вибір, найімовірніше будуть володіти найвищим індексом тривожності ІТ; діти, що роблять негативні емоційні вибори в ситуаціях, зображених на малюнках: № 2 («Дитина і мати з немовлям»), № 7 («Умивання»), № 9 («Ігнорування») і № 11 («Збирання іграшок»), з більшою ймовірністю будуть мати високий або середнім індексом тривожності ІТ.

Як правило, найбільший рівень тривожності проявляється в ситуаціях, що моделюють стосунки дитина-дитина («Гра з молодшими дітьми», «Об'єкт агресії», «Гра зі старшими дітьми», «Агресивна напад», «Ізоляція»). Значно нижчий рівень тривожності в малюнках, що моделюють стосунки дитина-дорослий («Дитина і мати з немовлям», «Догана», «Ігнорування», «Дитина з батьками»), і в ситуаціях, що

моделюють повсякденні дії («Одягання», «Укладання спати на самоті »,« Умивання »,« Збирання іграшок »,« Їжа на самоті »).

ПРОТОКОЛ

Прізвище та ім'я дитини: _____

Вік: _____

Клас: _____

Дата: _____

№ рисунок	Рисунок	Висловлювання дитини	Вибір	
			Веселе обличчя	Сумне обличчя
1	Гра з молодшими дітьми	....	....	....
2	Дитина та мати з немовлям	....	....	....
3	Об'єкт агресії	....	....	....
4	Одягання	....	....	....
5	Гра зі старшими дітьми	....	....	....
6	Вкладання спати на самоті	....	....	....
7	Умивання	....	....	....
8	Докір	....	....	....
9	Ігнорування	....	....	....
10	Агресивний напад	....	....	....
11	Прибирання іграшок	....	....	....
12	Ізоляція	....	....	....
13	Дитина з батьками	....	....	....
14	Їжа на самоті	....	....	....

Страхи в будиночках

Тест О.І. Захарова, модифікація М.А. Панфілової (5-6 років)

Мета: виявлення та уточнення переважаючих видів страхів у дітей старше 3-х років.

Перш ніж допомогти дітям у подоланні страхів, необхідно з'ясувати, весь спектр страхів і до яких конкретно страхів вони схильні.

Зазвичай дана методика підходить в тих випадках, коли дитина ще погано малює чи не любить малювати.

Дорослий малює контурно два будинки (на одному або на двох аркушах): чорний і червоний. І потім пропонує розселити в будиночки страхи зі списку (дорослий називає по черзі страхи). Записувати потрібно ті страхи, які дитина поселила у чорний будиночок.

У дітей старшого віку можна запитати: “Скажи, ти боїшся або не боїшся ...”.

Бесіду слід вести неквапливо й ґрунтовно, перераховуючи страхи і чекаючи відповіді “так” – “ні” або “боюся” – “не боюся”. Повторювати питання про те, боїться або не боїться дитина, слід лише час від часу. Тим самим уникаючи наводки страхів, їх мимовільне навіювання. При стереотипному запереченні всіх страхів просять давати розгорнуті відповіді типу “не боюся темряви”, а не “ні” або “так”. Дорослий, що задає питання, сидить поруч, а не навпроти дитини, не забуваючи її періодично підбадьорювати і хвалити за те, що вона говорить все як є. Краще, щоб дорослий перераховував страхи по пам'яті, тільки іноді заглядаючи в список, а не зачитуючи його.

Після виконання завдання дитині пропонується закрити чорний будинок на замок (намалювати його), а ключ – викинути. Даний акт заспокоює актуалізовані страхи.

Аналіз отриманих результатів полягає в тому, що експериментатор підраховує страхи в чорному будинку і порівнює їх з віковими нормами. Загальні відповіді дитини об'єднуються в кілька груп та видів страхів. Якщо дитина в трьох випадках з чотирьох-п'яти дає стверджувальну відповідь, то цей вид страху діагностується як наявний.

Інструкція для дитини: “У чорному будиночку живуть страшні страхи, а в червоному – не страшні. Допоможи мені розселити страхи зі списку по будиночках”.

Ти боїшся?

1. коли залишаєшся один;

2. нападу;
  3. захворіти, заразитися;
  4. померти;
  5. того, що помруть твої батьки;
  6. когось із дітей;
  7. когось із людей;
  8. мами чи тата;
  9. того, що вони тебе покарають;
  10. Баби Яги, Кощія Безсмертного, Бармалея, Змія Горинича, чудовиська. (У школярів до цього списку додаються страхи невидимок, скелетів, Чорної руки, Пікової Дами – вся група цих страхів позначена як страхи казкових персонажів);
  11. перед тим як заснути;
  12. страшних снів (яких саме);
  13. темряви;
  14. вовка, ведмедя, собак, павуків, змій (страхи тварин);
  15. машин, поїздів, літаків (страхи транспорту);
  16. бурі, урагану, повені, землетрусів (страхи стихії);
  17. коли дуже високо (страх висоти);
  18. коли дуже глибоко (страх глибини);
  19. в тісній маленькій кімнаті, приміщенні, туалеті, переповненому автобусі, метро (страх замкнутого простору);
  20. води;
  21. вогню;
  22. пожежі;
  23. війни;
  24. великих вулиць, площ;
  25. лікарів (крім зубних);
  26. крові (коли йде кров);
  27. уколів;
  28. болю (коли боляче);
  29. несподіваних, різких звуків, коли щось раптово впаде, стукне (боїшся, здригаєшся при цьому);
  30. зробити що-небудь не так, неправильно (погано – у дошкільнят);
  31. спізнитися в садок (школу);
- Всі перераховані тут страхи можна розділити на кілька груп:

1. Медичні страхи – біль, уколи, лікарі, хвороби;
2. Страхи, пов'язані із заподіянням фізичної шкоди – транспорт, несподівані звуки, пожежа, війна, стихії;
3. Страх смерті (своєї);
4. Боязнь тварин;
5. Страхи казкових персонажів;
6. Страх темряви і кошмарних снів;
7. Соціально-опосередковані страхи – людей, дітей, покарань, запізнь, самотності;
8. Просторові страхи – висоти, глибини, замкнених просторів;

Не варто забувати, що наявність страхів в певному віковому періоді є нормою.

3 – 5 років: смерть (діти усвідомлюють кінцівку життя); страшні сни; напад бандитів; вогонь і пожежа; хвороба і операція; природні стихії; отруйні змії; смерть близьких родичів.

6 – 7 років: зловісні істоти (відьма, привиди, та ін.); втрата батьків або страх загубитися самому; почуття самотності (особливо вночі через чорта, диявола та ін.); шкільний страх (бути неспроможним відповідати образу «хорошої» дитини); фізичне насильство.

Протокол до методики «Страхи в будиночках»

Прізвище, імя дитини _____

Група _____

Дата проведення _____

Відповідальний _____

	<i>Страхи</i>	<i>Червоний будиночок</i>	<i>Чорний будиночок</i>	<i>Примітки</i>
1	коли залишаєшся удома один			
2	нападу, бандитів			
3	захворіти, заразитися			
4	померти			
5	того, що помруть твої батьки			
6	якихось людей			
7	маму або тата			
8	того, що вони тебе покарають			

9	Баби Яги, Коція Безсмертного, Бармаля, Змія Горинича, чудовисьок (у школярів додаються страхи невидимок, скелетів. Чорної руки і Пікової Пані (страхи казкових персонажей)			
10	запізнитися в дитячий сад			
11	перед тим, як заснути			
12	страшних снів			
13	темноти			
14	вовка, ведмедя, собак, павуків, змії (страхи тварин)			
15	машин, поїздів, літаків (страхи транспорту)			
16	бурі, урагану, грози, повені, землетрусу (страхи стихії)			
17	коли дуже високо (страх висоти)			
18	коли дуже глибоко (страх глибини)			
19	Я в маленькій, тісній кімнаті, приміщенні, туалеті, переповненому автобусі, метро (страх замкнутого простору)			
20	води			
21	вогню			
22	пожежі			
23	війни			
24	великих вулиць, площ			
25	лікарів (окрім зубних)			
26	крові (коли йде кров)			
27	уколів			
28	болі (коли боляче)			
29	несподіваних, різких звуків, коли щось раптово впаде, стукне			

Висновки: _____

**Анкета для педагогів та батьків щодо вивчення проявів
тривожності у дитини**

(автори Г. Лаврентьєва, Т. Титаренко)

**(Білопола В. Психолого-педагогічний супровід тривожної
дитини/ Практичний психолог: дитячий садок, 2015, №2. – С.15-23)**

Мета: визначення загального рівня тривожності дитини.

Вік: анкета призначена для спостереження за дітьми 4-7 років.

Інструкція: Позначте ті ситуації, що стосуються поведінки вашої дитини.

Текст анкети

1. Не може довго працювати, не втомлюючись.
2. Їй важко зосередитися на чомусь.
3. Будь-яке завдання викликає зайве занепокоєння.
4. Під час виконання завдань дуже напружена, скута.
5. Ніякові частіше за інших.
6. Часто говорить про можливі неприємності.
7. Як правило, червоніє в незнайомій обстановці.
8. Скаржиться, що бачить страшні сни.
9. Руки зазвичай холодні і вологі.
10. Нерідко бувають розлади шлунку.
11. Сильно пітніє, коли хвилюється.
12. Має поганий апетит.
13. Спить неспокійно, засинає важко.
14. Полохлива, багато чого викликає у неї страх.
15. Зазвичай неспокійна, легко засмучується.
16. Часто не може стримати сльози.
17. Погано переносе очікування.
18. Не любить братися за нову справу.
19. Не впевнена в собі, в своїх силах.
20. Боїться стикатися з труднощами.

Обробка результатів

За кожну відповідь «так» нараховується 1 бал.

Інтерпретація отриманих даних

Висока тривожність – 15-20 балів;

Середня тривожність– 7-14 балів;

Низька тривожність – 1-6 балів.

Прізвище, ім'я дитини _____

Вік _____

Дата _____

Моя дитина...	Так	Ні
1. Не може довго працювати, не втомлюючись.		
2. Їй важко зосередитися на чомусь.		
3. Будь-яке завдання викликає зайве занепокоєння.		
4. Під час виконання завдань дуже напружена, скута.		
5. Ніяковіс частіше за інших.		
6. Часто говорить про можливі неприємності.		
7. Як правило, червоніє в незнайомій обстановці.		
8. Скаржиться, що бачить страшні сни.		
9. Руки зазвичай холодні і вологі.		
10. Нерідко бувають розлади шлунку.		
11. Сильно пітніє, коли хвилюється.		
12. Має поганий апетит.		
13. Спить неспокійно, засинає важко.		
14. Полохлива, багато чого викликає у неї страх.		
15. Зазвичай неспокійна, легко засмучується.		
16. Часто не може стримати сльози.		
17. Погано переносе очікування.		
18. Не любить братися за нову справу.		
19. Не впевнена в собі, в своїх силах.		
20. Боїться стикатися з труднощами.		
Усього		

Методика “Побудуй дім”

Завдання для визначення рівня розвитку довільності дошкільника у продуктивній діяльності - конструюванні (модифікація методики Дубровіної І.В.)

Розробила Байер О.М., к. психол. н., доцент, зав. кафедри дошкільної освіти КЗ «ЗОШПО» ЗОР)

Методика дозволяє виявити рівень розвитку довільності у продуктивній діяльності – конструюванні, що потребує участі всіх компонентів системи довільної саморегуляції.

Методика розрахована на дітей 5 – 7 років життя, має клінічний характер і не передбачає нормативних показників.

Матеріал для дослідження.

Комплект кольорового будівельного матеріалу, в якому кількість запропанованих деталей перевищує набір елементів, необхідних для конструювання, з тим, щоби дитина могла зробити самостійний вибір блоків, співвідносячи їх за формою, розміром і кольором.

Два малюнки будинку у різних варіантах зображення:

а) повне, в якому на схематичному малюнку представлено всі утворюючі будівлю деталі (як у масштабі 1:1, так і у зменшеному);

б) контурне, без деталізації. Протокол або схема фіксації спостережень за дитиною у ході дослідження.

Проведення дослідження.

Експеримент проводиться індивідуально, має три етапи:

1етап: побудування будиночку з кольорових кубиків. Дитині пропонують роздивитись два реальні зразки вже побудованого дому різного ступеня важкості конструкції. Інструкція: “Подивись уважно на ці два різних будиночка. Який з них ти хотів би побудувати? Чому саме його? (фіксується відповідь дитини) Перед тобою знаходяться різні деталі конструктору, кольорові кубики. На цьому столі я прошу тебе побудувати з них домік – точно такий, який ти вибрав. Роздивись його уважно, не поспішай, намагайся побудувати дім точно таким, як на цьому зразку. Тобі зрозуміло завдання? Тоді починай будувати”.

2 етап: також конструювання за наочним зразком. Дитині пропонують виконати аналогічне завдання, але зразком буде служити не реальна будівля, а малюнок будинку у двох варіантах. Інструкція до роботи така сама.

3 етап: конструювання за словесним описом або за власним задумом. Перша інструкція: “Я хочу попросити тебе побудувати будиночок із кольорового конструктору. Я можу запропонувати тобі його опис, який він може бути, із яких деталей, або ти сам можеш його придумати. Що ти вибираєш?” (фіксація вибору дитини, та його обґрунтування).

Якщо дитина не може вирішити як їй бути, або просить зробити опис будинку, їй надається друга інструкція: “Перед тобою знаходяться різні деталі конструктору, кольорові кубики. Я прошу тебе збудувати з них будиночок за моїм описом. Послухай уважно: це невеличкий дім для одного мешканця. У нього фундамент із 4-х великих синіх блоків, стіни з червоних, 1 вхід, 2 вікна, покрівля із 2-ох жовтих пластин, є димар і огорожа. Запам’ятав? Повтори, яким повинен бути домок? Тобі зрозуміле завдання? Тоді починай будувати!”

Якщо дитина конструює за власним задумом, то перед початком роботи їй пропонується докладно описати особливості задуманої будівлі. У дослідженні довільної регуляції дітей 5-го року життя слід починати з 1-го етапу.

Дітям 6-го року життя пропонується завдання 2-го етапу і перехід до 1-го залежно від успіху у виконанні завдання. Діти 7-го року життя починають з завдання 3-го етапу, якщо дитина не справляється, то їй пропонують спочатку варіант 2-го етапу, а потім 1-го.

У ході спостереження за роботою дитини фіксуємо:

1. Як дитина утримує задану мету – будує саме цей дім, а не той, що у неї випадково вийде, або який вона придумає у ході збирання.

2. Як дитина виділяє умови діяльності: розмір, форму і колір блоків конструкції. Тобто, як вона сформувала суб’єктивну модель значущих умов діяльності, чи адекватна вона поставленій меті?

3. Як дитина дотримується певної послідовності збирання, тобто чи є в неї чітка програма виконавських дій (алгоритм)?

4. Як дитина конкретизує зміст поставленої мети у ході роботи? (задає додаткові питання про будиночок, або ще раз уважно розглядає зразок та ін.) Тобто як проявляється система суб’єктивних критеріїв досягнення мети.

5. Як дитина контролює і оцінює реальні результати роботи? Чи звіряє дитина у ході праці результати своїх дій з еталоном?

6. Як дитина оцінює свою роботу закінчивши її ? Чи побудувала вона саме той дім ? Чи виникло рішення про корекцію помилок у будівлі ?

Обробка даних.

На основі протоколів, аналізують особливості наявної структури психічної саморегуляції дитини, та рівень розвитку окремих компонентів.

**Перспективний план арт–терапевтичних занять,
адаптованих до психофізичних індивідуальних можливостей
дітей з особливими потребами**

План занять з арт-терапії побудований з урахуванням вікових особливостей дітей, їхніх обмежених можливостей. Це виявляється у доборі тих видів робіт, які є найцікавішими і найдоступнішими для розуміння й сприйняття особливими дітьми.

Дійсний план передбачає навчання і виховання особливих дітей у напрямку ціннісного ставлення до дійсності: до природи, до явищ суспільного життя, до рукотворного світу предметів побуту.

План складено на основі навчально-виховної та корекційно-розвиваючої методики: В.В. Макарова, Є.Гренлюнд та Н. Оганесян, В.Ю. Мартинюка, С.М. Зінченко, Р.В. Боргуш.

<i>Тема</i>	<i>Сюжетно-рольова гра</i>	<i>Психокорекція</i>
Ляльковий театр «Дружні зайчата» 1 та 2 частини, «Теремок», «Дюймовочка», «Рукавичка», «12 місяців», «Свято матері», «Казка про весну», «Казка про трьох поросят».	Дитина грає за допомогою ляльки сюжетну роль за казкою, в результаті чого відбувається емоційний аутотренінг через емоційну ідентифікацію з персонажем.	Формування емоційної сфери дитини, розвиток пам'яті, мислення, уваги й уяви. Ознайомлення з елементами виразних рухів, мімікою, жестами.
Нетрадиційні напрямки із образотворчої діяльності Сприйняття кольорової гами через абстрактне малювання губкою. Малювання пальцями. Малювання долонями. Колективне малювання.	Обговорення малюнків, розігрування ситуацій за сюжетом малюнку. Ігри-вправи на емоції та емоційний контакт.	Корекція пізнавальних процесів, розвиток сприймання та сенсорних властивостей дитини. Корекція мотиваційної сфери.
3.Колажі Предметні колажі з неживих предметів. Предметні колажі із живими предметами. Сюжетні колажі.	Елементи сюжетно-рольової гри, обговорення та подальший розвиток сюжетної лінії колажу.	Підвищення пізнавальної активності. Психологічний супровід сюжетних ліній колажу.
4.Колажі із природних матеріалів Килимки з листя. Килимки з жолудів. Килимки з каштанів.	Обговорення та складання розповіді.	Психологічний супровід сюжетних ліній колажу. Корекція мотиваційної сфери дитини.

Робота з предметами-замісниками.		
5.Пальчиковий театр «Розумниця Маша», «Дятел та Сова», «Лелека та Жабеня», «Кіт Василь», гра з водою.	Дитина грає за допомогою пальчикової ляльки роль за казкою. Обговорення та подальший розвиток сюжету вірша.	Формування емоційної сфери дитини (<i>поняття «добро», «погано», «весело», «сумно»</i>), розвиток пам'яті, мислення, уваги й уяви. Ознайомлення з елементами виразних рухів, мімікою жестами.
6.Нетрадиційні форми роботи з папером Візеруноки із серветок.Сerpантинoві казки. Робота з мокрим папером.	Включання ігрових моментів у процесі творчості дитини на заняттях	Корекція моторної, когнітивної, мотиваційної сфери дитини, розвиток уяви та сприйняття.
7.Робота з тістом, тісто пластика Тістопластика. Тістомозаїка. Виготовлення предметних та сюжетних композицій	Розігрування сюжету за допомогою виготовлених предметів.	Психокорекція рухової можливості дитини, корекція пізнавальних та творчих можливостей дитини.
8.Тактильно-рухове сприйняття Узнавання предметів навпомацки. Тактильно-руховий вибір за зразком. Уявлення.	Обговорення зображеного на тканині та створення етюдів.	Психокорекція рухової можливості дитини, підвищення потреби в активності та реалізації своїх моторних та емоційних можливостей.
9.Сенсорна інтеграція та психокорекція Корегування уявлень про форму предметів. Корегування уявлень про розмір предметів. Корегування уявлень про цілісне сприйняття предмету та сприйняття окремих частин в ньому. Простір і орієнтування у ньому.	Елементи сюжетно-рольової гри (<i>знайомство з іграшкою, виконати завдання разом із «гостем» заняття</i>).	Психокорекція пізнавальних процесів дитини та мотивації. Підвищення соціальної адаптації дитини.

Корекційно – розвивальна програма**Календарно – тематичне планування**

Основою для роботи із данною програмою стали праці таких авторів, як Тараріна О.В. та Колягіна В.Г.

Пояснювальна записка

Сучасний вихователь щоразу частіше стикається з тим, що багато дітей мають проблеми в емоційному розвитку, а саме – підвищення фрустрації, тривожності, емоційної напруги, депресивності. Все це зумовлено бурхливими змінами у соціальному житті, адже сьогодні кращими друзями дитини є телевізор і комп'ютер, планшет і смартфон, діти менше спілкуються з дорослими та однолітками.

Вивченням проблеми емоційного розвитку дітей займалися багато педагогів та психологів, як Л.С. Виготський, Л.С. Зіньківський, Л.І. Неверович, Л.П. Стрелкова, К.Г. Бабінова, М.М. Аскаріна та інші. Всі вони наголошували на тому, що розвитком емоційної сфери потрібно займатися з перших років життя дитини.

Дитинство – найбільш емоційний період життя. Відомий психолог В.В. Зеньковський писав: «Психічна організація дитинства виключно прекрасна, і цією красою і грацією своєю, дитинство зобов'язане тій безпосередності, корінь якої лежить в переважному розвитку емоційної сфери». Дитина живе емоціями, керується ними при виборі способів поведінки. Емоції супроводжують її відчуття, практичні дії, регулюють розумову діяльність, роблять навколишній світ яскравішим, прекрасним і значущим.

Відомий дитячий психіатр, автор понад 10 відомих видань про виховання дітей Деніел Сігел стверджує, що діти повинні навчитися стримувати імпульсивні пориви, опанувати сильну лють і брати до уваги вплив власної поведінки на інших.

Багато уваги емоційному розвитку приділяє докторка філософських наук, дитяча психотерапевта Тіна Брайсон, у своїх наукових роботах, вона описує важливість емоційного розвитку дітей. Тіна Брайсон пише: «Під час виховання ми обов'язково повинні враховувати особливості темпераменту та емоційний тип дитини в конкретній ситуації».

Мета програми: створення в дітей позитивного настрою, психологічне розвантаження дошкільників, створення умов для дітей дошкільного віку, які допоможуть їм краще розуміти свої емоційні стани та людей, що їх оточують.

Організація занять:

- програма розрахована на 8 занять;
- кількість занять на тиждень – 1;
- тривалість занять 35-40 хвилин;
- кількість дітей у групі 6 – 8 осіб;
- вікова категорія 5 – 6 років.

Вимоги до спеціаліста, який буде проводити заняття по даній програмі:

- вища педагогічна або психологічна освіта;
- розуміння методики побудови занять;
- внутрішня готовність до роботи з дітьми, щирість, творчий підхід, вміння налагоджувати контакт з дітьми.

Очікувані результати:

1. Дошкільники зможуть керувати своєю поведінкою, своїми емоціями.
2. Почнуть краще розуміти самих себе, свої емоції та краще розуміти оточуючих людей.
3. Матимуть позитивну самооцінку.
4. Вміння спілкуватися, дружити, співчувати, допомагати.
5. Почнуть усвідомлювати свої переживання.
6. Виявляти пізнавальний інтерес до оточуючого світу.

Корекційно розвивальні заняття**методом арт – терапії****для збалансування емоційного розвитку,****психодіагностики дитини з затримкою психічного розвитку**

Заняття сприяють достатньому рівню розвитку пізнавальних психічних процесів (пам'яті, мислення, уваги, мовлення) та збалансуванню емоційного розвитку дитини. Також за допомогою даних занять прослідковується динаміка розвитку дитини.

ЗАНЯТТЯ 1

Мета заняття: створення позитивного емоційного настрою на працю, зняття емоційного напруження. Розвиток пізнавальних психічних процесів: пам'яті, уваги, мислення, уяви. Створення доброзичливої, комфортної атмосфери на занятті.

1. Вправа - привітання. (2 хв.)

Мета: створення позитивного емоційного настрою на працю.

Хід вправи : Психолог повідомляє дитині, що дуже радий її бачити і хоче привітатись по особливому - „долонька з долонькою”. Дитина кладе руки долоньками вгору, а психолог вітається з нею на ім'я та легенько хлопає своїми долонями по долоньках дитини.

Барвистий метелик до нас залетів
І нас до роботи мерщій запросив,
Крильцями яскравими він радісно тріпоче
І завдання нам розказати хоче.

2. Вправа „Загадкові картини” (5 хв.)

Мета: розвиток уваги, уваги.

Хід вправи: дитині дається картка із силуетними зображеннями , що накладені один на одного. Потрібно визначити, що зображено та розфарбувати їх у різні кольори.

3. Фізкультхвилинка (3 хв.)

Буратіно потягнувся (стати на носочки, підняти руки вгору),

Раз
нагнувся,

Руки
в сторони
розвів
(розвести
руки
всторону),

Клю
чик, видно,
не знайшов
(повернути
голову
вліво, а

потім вправо).

Щоби ключик нам дістати,

Слід нам на носочки встати (стати на носочки, підняти руки вгору, потягнутися).

4. Вправа-гра „На що схоже:?” (5 хв.)

Мета: розвиток уваги, мислення, уяви.

Хід заняття: дитині пропонується картки із зображенням геометричних фігур (квадрат, трикутник, овал, прямокутник, коло) і предметні картини, які нагадують різні форми (наприклад: м'яч схожий на форму кола і.т.). Потрібно підібрати відповідні форми до пропонованих предметів.

5. Релаксація (5 хв.) Вправа "Я-КВІТКА"

Мета: зняття емоційного напруження.

Я — квітка. Я дуже маленька. Я вільно расту. Я вранці прокидаюся після чудового сну, розкриваю свої пелюстки, повертаюся до сонечка, вмиваюся росою. Мої пелюстки бавляться з вітерцем. Довкола мене — чудові пахощі.

6. Рефлексія. (3 хв.)

- Що нового дізнався на занятті?
- Яка гра і чому сподобалась найбільше?

7. Прощання. (2 хв.)

Психолог, взявшись за руки з дитиною, прощається зі словами:

„Ти і я, я і ти

Ми є друзі - назавжди !”

ЗАНЯТТЯ 2

Мета заняття: створення позитивного емоційного настрою. Розвиток логічного та образного мислення, уваги, уяви, пам'яті, дрібної моторики та координації рухів. Формування комунікативних вмінь, навичок співпраці.

1.Вправа „Привітання” (2 хв.)

Мета : створення позитивного емоційного настрою на працю.

Хід вправи: психолог вітається з дитиною словесно та потискуванням руки.

Бджілка - трудівниця залетіла до нас,

До роботи бджілка запросила нас,

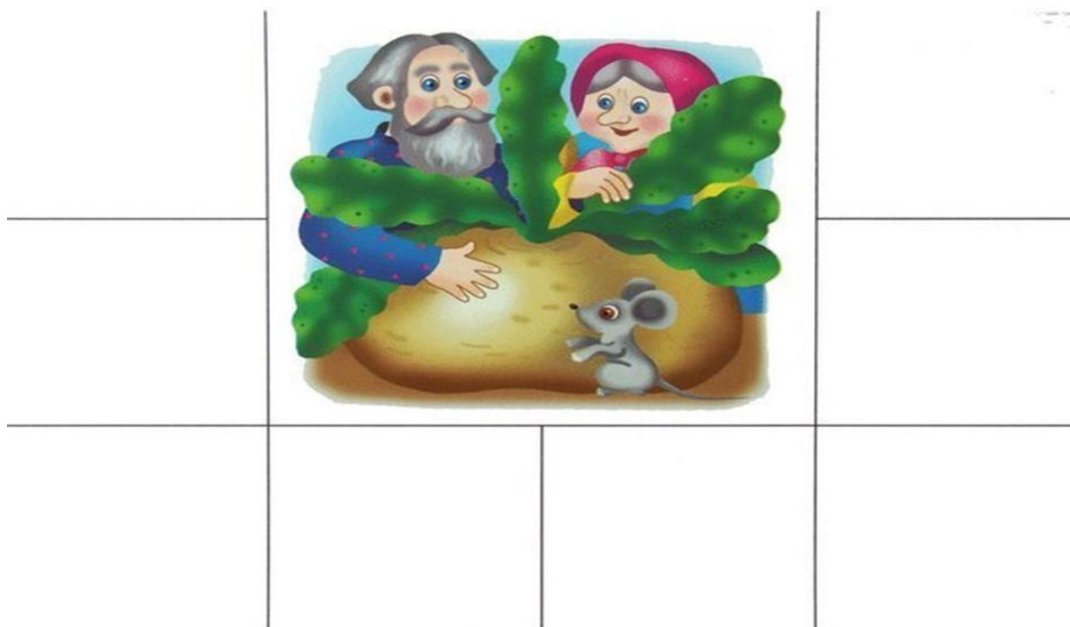
Зараз бджілці допоможемо.

Разом з нею все зробити зможемо!

2. Вправа «Пригадай казку» (5 хв.)

Мета: розвиток мислення.

Хід заняття : роздивися картинки й скажи, що було спочатку, а що потім.
Послідовно розстав всі картинки.

3. Рухлива вправа „Вухо – ніс” (3 хв.)

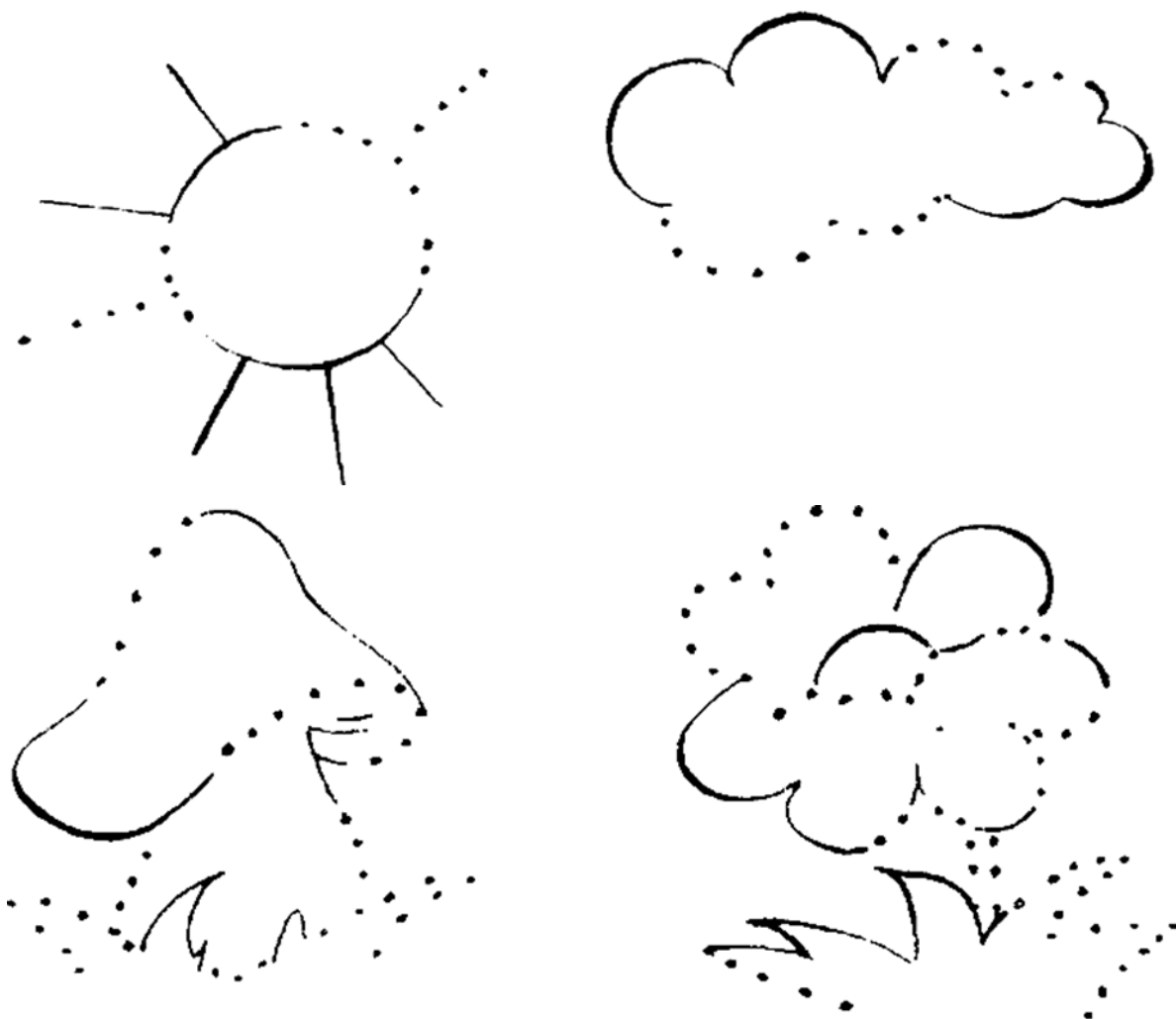
Мета : розвиток уваги.

Хід вправи: За командою „Вухо” дитина повинна схопитися за вуха, за командою „Ніс” – за ніс. Психолог виконує дії разом із дитиною, але якийсь час повинен „припуститися помилки”. Дитина не звертаючи увагу на „помилки” дорослого, повинна показувати тільки ту частину обличчя, яку назвав психолог.

4. Вправа «Домалюй» (5 хв.)

Мета: розвиток дрібної моторики руки.

Хід заняття: наведи всі лінії на картинкаї і розфарбуй малюнки в різні кольори.

5.Рефлексія. (3 хв.)

Ми старались, ми трудилися

Навіть трішечки втомились.

Відпочити вже нам час

Та чи все було гаразд?

6.Прощання. (2 хв.)

Психолог. Сьогодні ми з тобою поділимося краплиною своєї доброти. Вони складають долоні, дмухають у них і передають одне одному „краплинку” своєї доброти.

ЗАНЯТТЯ 3

Мета заняття: створення позитивного емоційного настрою, формування комунікативних навичок та навичок співпраці. Розвиток динаміки та координації рухів, активізація мовних навиків, пам'яті, мислення, розвиток творчої уяву та увагу.

1. Вправа – привітання. (2 хв.)

Мета: створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження.

Хід вправи: психолог повідомляє дитині, що дуже радий її бачити і хоче привітатись по особливому – „двома руками”. Дитина ставить дві руки ліктями на стіл, долонями назовні. Психолог вітається з нею легким хлопком долонями по долонях дитини, називаючи при цьому ім'я дитини. Вона у відповідь також вітається

Сьогодні поїдемо ми за знаннями

Кмітливість візьмемо в дорогу із нами.

Фантазія може в дорозі знадобитись

Багато всього нам ще треба навчитись

2. Вправа «Логічні ланцюжки» (5 хв.)

Мета: тренування мислення, уваги та кмітливості.

Хід вправи: психолог пропонує дитині картки із 4 малюнків, на яких зображена певна послідовність дій, і просить розкласти малюнки по порядку: що має бути спочатку, що потім, чим закінчується.

3. Фізкультхвилинка (5 хв.)

Покажи, як гримить грім? (на місці потупали ніжками)

Як сонечко вийшло? (піднялися на носочки, потягнулися, посміхнулися один одному)

Як вітер грається з листочками? (руки підняли вгору і помахали в сторони)

Як птахи летять? (руки в сторони, помахали руками)

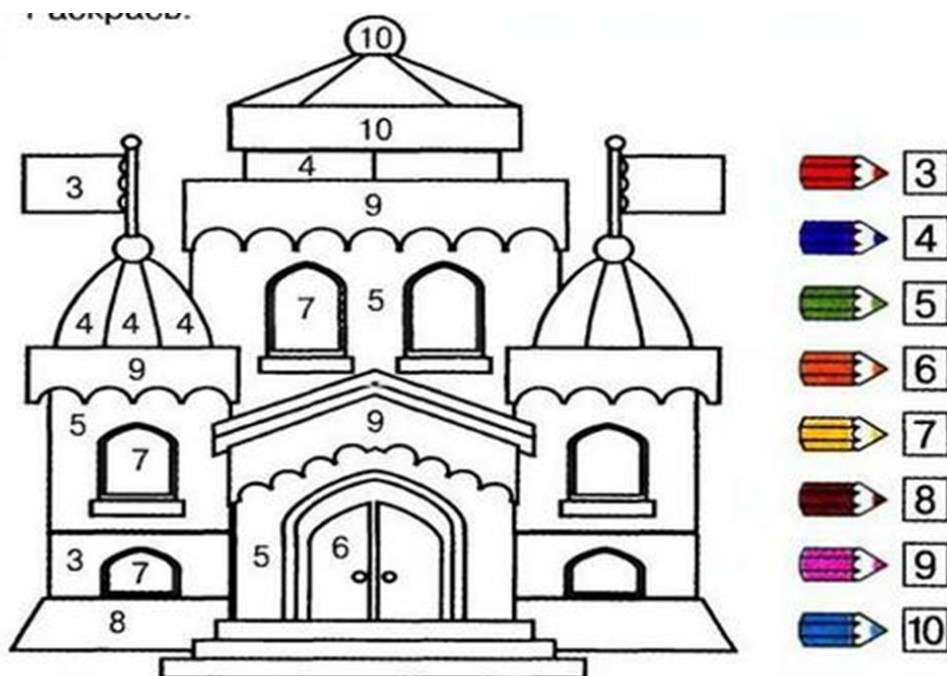
Як зайчики срибають? (стрибки на двох ногах на місці)

По долині ми гуляєм, (маршируєм)

4. Вправа «Розфарбуй по цифрам» (5 хв.)

Мета : розвиток дрібної моторики руки, уваги, тренування знання кольорів та цифр.

Хід заняття: дитині необхідно розфарбувати малюнок за відповідною інструкцією.

5. Вправа «Гра з пальчиками» (5 хв.)

Мета : розвиток динаміки та координації рухів, активізація мовних навиків, пам'яті, мислення, розвиток творчої уяву та увагу.

Дощик

Дощику, дощику, лий-поливай —

Буде рум'яний у нас коровай,

Будуть у нас булочки, будуть і сушки,

Будуть смачні-пресмачні ватрушки.

(Вказівним пальцем однієї руки постукати по долоні другої, окреслити перед собою руками коло, поплескати по чергово однією долонею по другій, з'єднати великий і вказівний пальці рук разом, створюючи велике коло.)

6. Рефлексія . Прощання (5 хв.)

Дуже гарно працювали

І як друзі розмовляли.

Тож по дружньому скажи:

Що сподобалось тобі?

7. Прощання „Подаруй усмішку” (3 хв.)

В теплі лагідні краї

Відлітають журавлі

Ну і ми прощаємось

Та скоро зустрічаємось.

ЗАНЯТТЯ 4

Мета заняття: розвиток емоційно-вольової сфери та загальних інтелектуальних здібностей дитини. Розвиток вміння дитини логічно і граматично правильно міркувати та висловлювати свою думку, формувати елементарні образні уявлення про навколишній світ, розвиток дрібної моторики руки.

1. Вправа привітання. (2 хв.)

Мета: створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження.

Доброго ранку! Доброго дня!

Треба вітатись чемно щодня

Усмішку людям треба давати

Доброго ранку! – всіх привітати

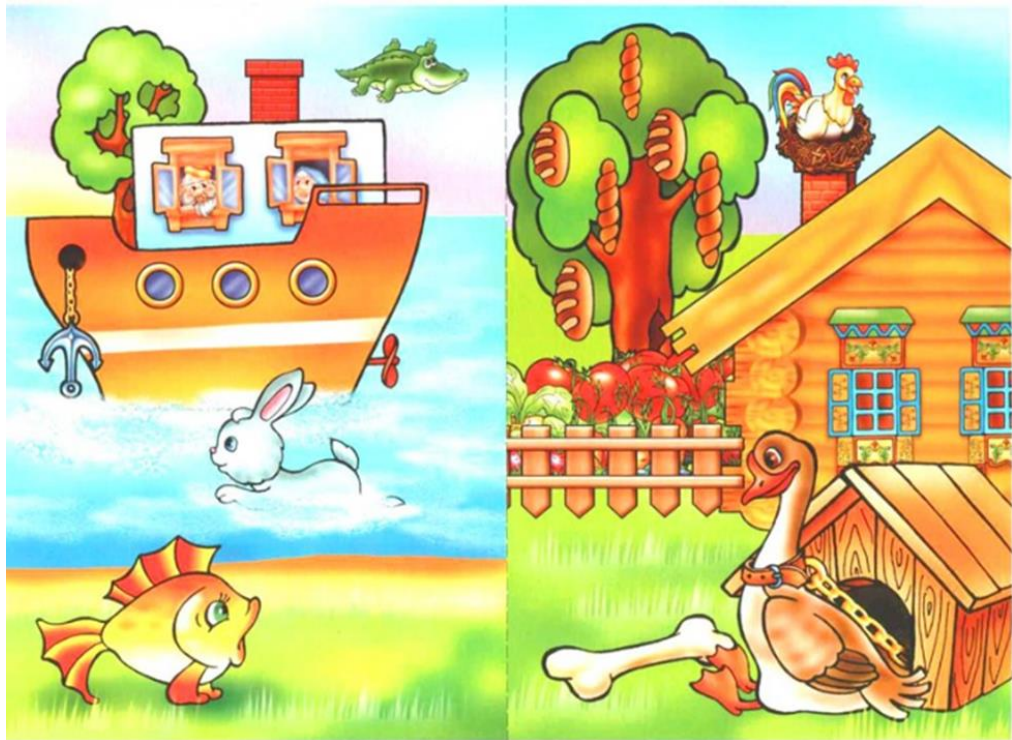
Хід вправи: Психолог повідомляє дитині, що радий її бачити та вітається. Привітання „Кивок”: психолог вітається кивком з дитиною, звертаючись на ім'я та словами: „Доброго дня”, дитина відповідає так само.

2. Вправа «Що не так?» (5хв.)

Мета: визначається вміння дитини логічно і граматично правильно міркувати

та висловлювати свою думку, формувати елементарні образні уявлення дитини про навколишній світ .

Хід вправи: Психолог пояснює дитині завдання : уважно подивися на цю картинку і скажи, чи всі тут знаходяться на своєму місці і правильно намальовано. Якщо що-небудь тобі здається не так, не на місці або неправильно намальовано, то вкажи на це і поясни, чому це не так. Далі ти повинен будеш сказати, як насправді повинно бути.

3. Рухлива гра «Чотири стихії» (3 хв.)

Мета: корекція уваги, моторики.

Хід вправи: психолог позначає рухами слова:

Земля – руки вниз,

Повітря – руки вгору,

Вода – руки вперед,

Вогонь – руки в сторони.

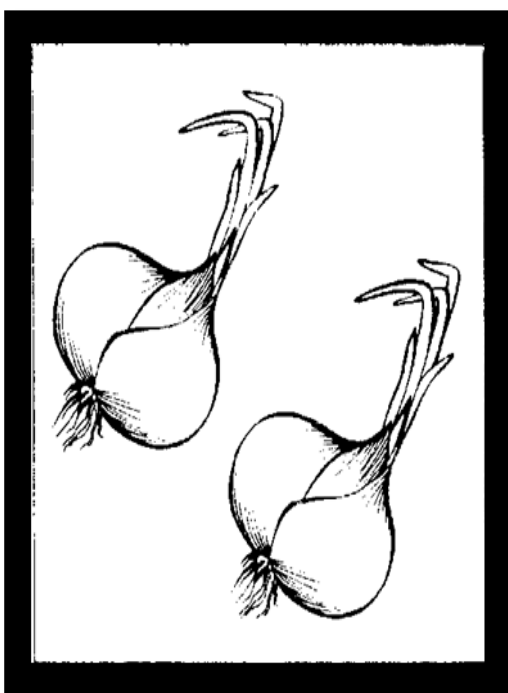
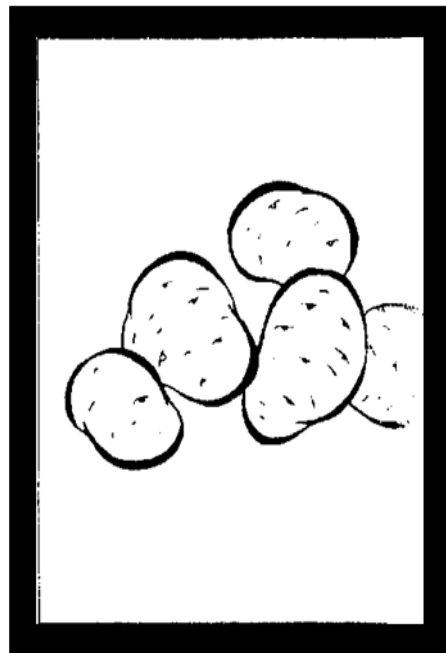
Спочатку психолог команди супроводжує наочним показом, потім дає тільки словесну команду, а на наступному етапі виконує рухи, які не відповідають словам. Дитина повинна виконати команду.

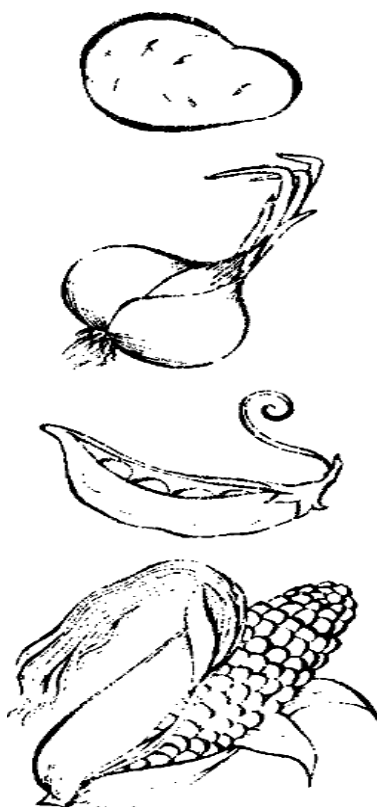
4. Вправа „Запам’ятай предмети ” (5 хв.)

Мета: розвиток зорової пам’яті, спостережливості.

Хід вправи: дитині пропонують порахувати, по скільки предметів зображено на картинках. Потім потрібно прибрати малюнок, назвати предмети, що запам'яталися, і згадати їх кількість.

5

3

1

2

5. Вправа „Черепаша” (5 хв.)

Мета : розвиток моторики руки.

Хід вправи:- Я повільно так повзу ,
Бо будиночок везу.

Подушечками пальців і нижньою частиною долоньки торкатися столу, утворюючи „півкулю”. Висунути вказівний палець, обперти його об стіл і підняти ним вперед увесь „будиночок ” черепахи. Так само пересунути „будиночок ” черепахи середнім, безіменним пальцями та мізинцем.

6. Рефлексія. (2 хв.)

- Що нового дізнався на занятті?
- Яка гра сподобалась найбільше?

7. Прощання. ”Подаруй уявний подарунок” (3 хв.)

Психолог і дитина „дарують” один одному уявні подарунки. Наприклад, чудовий день, яскраве сонце, блакитне небо тощо.

ЗАНЯТТЯ 5

Мета заняття: розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфери. Формування комунікативних та пізнавальних навичок і вмінь, зняття емоційного напруження.

1. Вправа – привітання.(3 хв.)

Мета: створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження.

Привітайся до віконця:

Здрастуй, здрастуй,

Рідне сонце

Дай нам сили,

Дай добра

Тебе любить дітвора.

Хід вправи: „Мізинчик до мізинчика”

2. Гра «Різнокольорова вода» (5 хв.)

Мета: розвиток емоційної комунікативної сфери,

Хід вправи: дитині пропонується розфарбувати воду в різні кольори. Запитайте в дитини, як зробити «сердиту воду», «добру», «веселу». Можна розфарбовувати воду в найрізноманітніші настрої. Покажіть дитині, як можна за допомогою однієї і тієї ж фарби отримати різні відтінки і як при цьому зміниться «настрій» води. Наприклад, чорна вода стала «сердитою», а сіра стала вже «задумливою».

3. Фізкультхвилинка «Зайчик» (5 хв.)

Сірий зайчик скік та скік (стрибки на місці),

По капусту він прибіг (біг на місці).

Нахиливсь, зірвав головку (руки на поясі, нахили вперед, дістати пальчиками рук носочки ніг)

Але й мав собі мороку.

Поки в ліс її приніс (марширує на місці)

Мокрий став у нього ніс (погріти руки)

4. Вправа ”Закінч фразу” (5 хв.)

Мета: розвиток понятійного мислення

Хід вправи: психолог говорить початок фрази, а дитина має закінчити фразу.

Варіанти:

- Трава зелена, а небо...
- Собака гавкає, а кішка...
- Взимку холодно, а влітку...
- Ти їси ротом, а слухаєш...
- Човен пливе, а машина...
- Ти дивишся очима, а дихаєш...

- У людини ноги, а в собаки...
- Птахи живуть у гніздах, а люди...

5.Рефлексія. (5 хв.)

Ми старались, ми трудились
 Навіть трішечки втомились.
 Відпочити вже нам час
 Та чи все було гаразд?

6.Прощання. (2 хв.)

Психолог. Сьогодні ми з тобою поділимося краплиною своєї доброти. Вони складають долоні, дмухають у них і передають одне одному „краплинку” своєї доброти.

ЗАНЯТТЯ 6

Мета заняття: створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження. Активізація та розвиток пізнавальної діяльності. Формування комунікативних навичок і вмінь, навичок взаємодії.

1. Вправа – привітання. (2 хв.)

Мета: створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження.

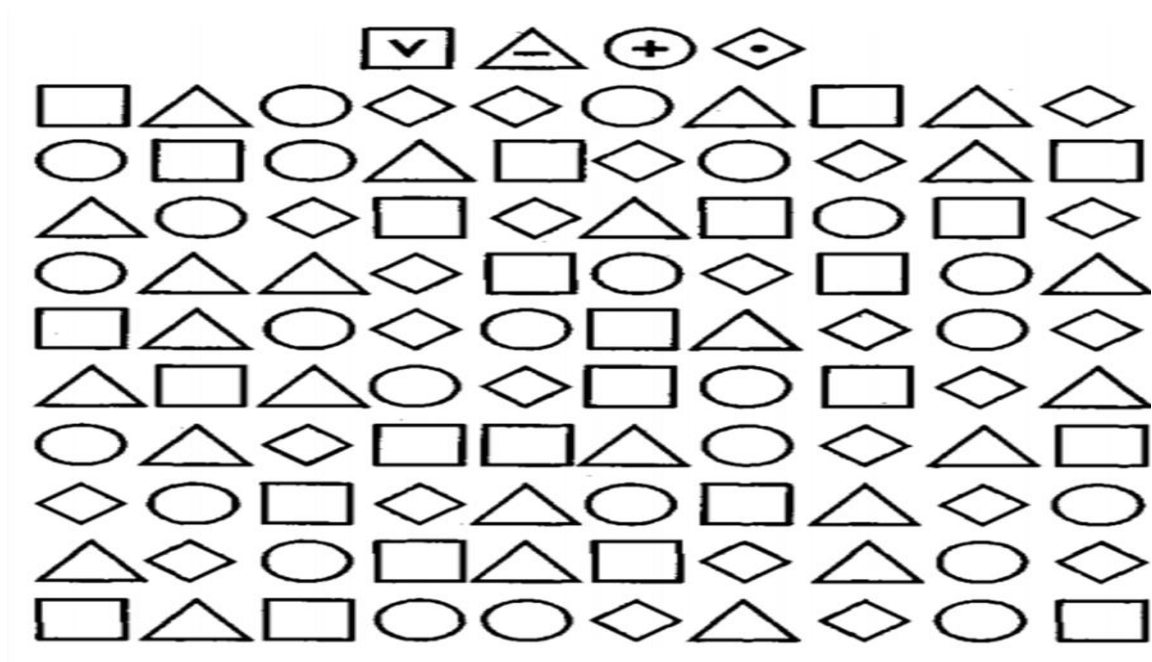
Хід вправи: психолог вітається з дитиною, торкаючись одне до одного плечем. Торкається легенько, з любов'ю та ніжністю.

На галявині в ліску
 Я знайшла конверт в мішку
 Принесла його в руках
 Це нове завдання в нас

2. Вправа «Простав значки»(5 хв.)

Мета: розвиток уміння розподіляти та переключати увагу дитини

Хід вправи: розстав значки у фігурах відповідно до зразка в рамці дивись.

3. Вправа “Візьми і передай” (3 хв.)

Мета: розвивати уяву, творче мислення, навички взаємодії.

Хід вправи: психолог і дитина стоять напроти одне одного та передають одне одному уявні предмети. Наприклад, психолог передає дитині „важку сумку”. Вона „отримує” її та зображує за допомогою „мови” рухів тіла, як вона її ледве піднімає, яка сумка важка.

4. Вправа в піску «Долоньки, пальчики й кулачки»(5 хв.)

Мета: зниження нервового напруження. Розвиток тактильно-кінестетичної чутливості і дрібної моторики пальців рук.

Хід вправи: психолог показує, а дитина виконує вправу на рівній поверхні піску:

- «Долоньки» - відбитки обох долонь на піску;
- «Пальчики» - відбитки всіх пальців рук одночасно «долоньки в куполі»
- «кулачки» відбитки кулачків.

Повторити вправу 6 разів.

Обговорення:

- Чим тобі сподобалася вправа?
- Що відчували твої пальчики, долоньки, кулачки?
- Який був у тебе настрій? Чому?

5. Рефлексія. (3 хв.)

- Що нового дізнався на занятті?
- Яка гра сподобалась найбільше?

6.Прощання.

Гра "Подаруй уявний подарунок". (2 хв.)

Психолог і дитина „дарують” один одному уявні подарунки. Наприклад, чудовий день, яскраве сонце, блакитне небо тощо.

ЗАНЯТТЯ 7

Мета заняття:розвитокпізнавальноїсфери: пам'яті, уваги, уяви, мислення, мовлення. Формуваннявміннявстановлюватилогічнізв'язкиміжпоняттями, діяти за правилами. Покращення стану загальної та дрібної моторики

1. Вправа – привітання. (2 хв.)

Мета:створенняпозитивногоемоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняттяемоційногонапруження.

Здрастуй, милий друже !

Йди сюди мерщій.

Грухутьенько починаймо,

Один одного вітаймо.

Руку дружби простягни,

І заняття розпочни.

Хід вправи: психолог вітається з дитиною, торкаючись одне до одного плечем. Торкається легенько, з любов'ю, ніжністю.

2. Вправа «Лабіринт» (5 хв.)

Мета: виявлення розуміння дитиною інструкції; стійкості, концентрації та об'єму уваги; цілеспрямованість діяльності; зорово-просторове сприймання.

Хід вправи: психолог показує дитині картинку і дає інструкцію. Подивись, дівчинка і хлопчик тримають в руках кульку і паперового змія. Хто що тримає в руках? Для цього проведи олівцем від руки до кульки. Відривати олівець від малюнку не можна.

3. Вправи з м'ячиками Су - Джок (5 хв.)

Мета: розвиток моторики.

Хід вправи: необхідно, щоб м'яч знаходився між долонь дитини, пальці притиснуті один до одного. Виконувати масажні рухи, катаючи м'яч супроводжуючи віршиком.

Цей м'ячик не простий:
Весь колючий ось який.
Між долоньками кладем,
Ним долоньки розітрем
Вгору, вниз його катаєм,
Свої руки розвиваєм!
Можна м'яч котить по колу,
Перекидують друг другу.

Раз, два, три, чотири, п'ять

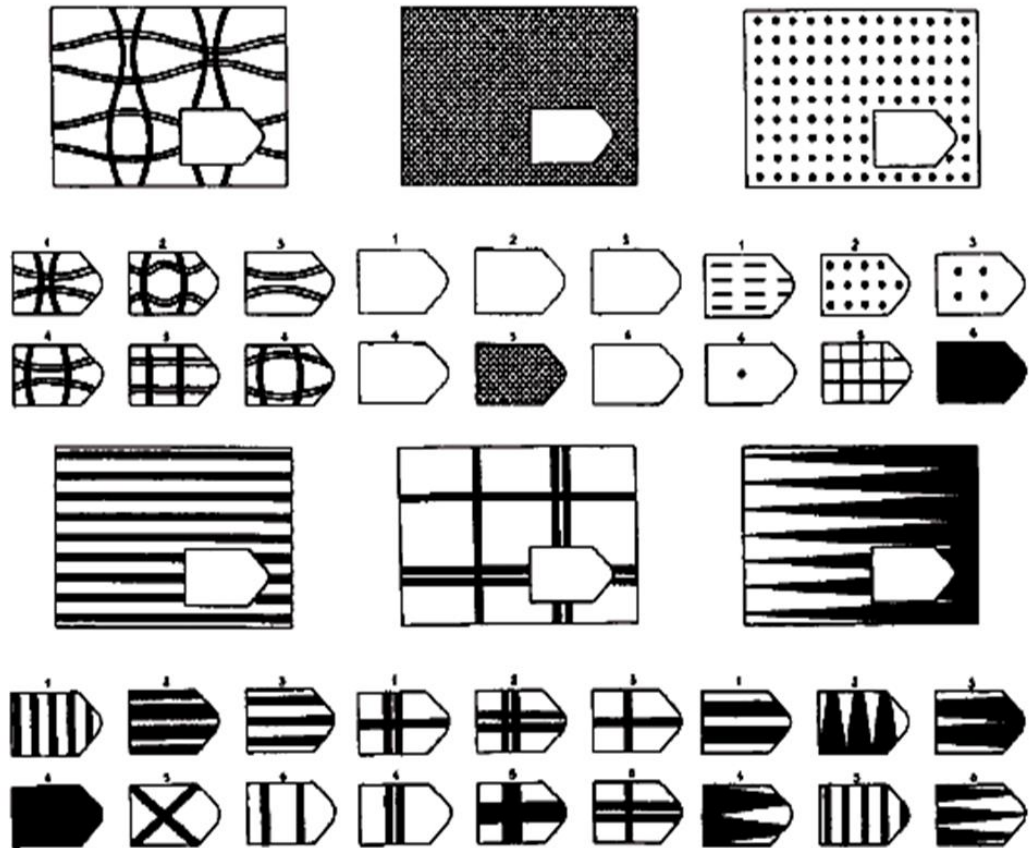
Нам пора й відпочивать

(Всі рухи виконуються відповідно дотексту)

4. Вправа «Залатай килимок» (5 хв.)

Мета: виявити сформованість мисленневих процесів аналізу, синтезу та порівняння, сформованість наочно-образних уявлень, здатність до відтворення цілого на основі зорового співвіднесення; наявність зацікавленості.

Хід вправи: перед дитиною викладають по чергово малюнки з вирізаними частинами, які розкладаються під малюнком або в стороні від нього. Інструкція: "Подивись, з килимка вирізали частинку, знайди її».

5. Релаксація (5 хв.) Етюд „Я - чарівник”

Дитина із заплученими очима уявляє себе чарівником і потрапляє у чарівну країну Фантазію, де збуваються всі найзаповітніші мрії та бажання.

6. Прощання „Подаруй усмішку” (3 хв.)

В теплі лагідні краї
Відлітають журавлі
Ну і ми прощаємось
Та скоро зустрічаємось.

ЗАНЯТТЯ 8

Мета заняття: створення позитивного емоційного настрою, зняття емоційного напруження. Розвиток пізнавальних процесів: пам'яті, уваги, спостережливості, мислення.

1. Вправа – привітання. (3 хв.)

Мета: створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження.

Хід вправи: психолог вітається з дитиною без слів – за допомогою долоньки, погляду, усмішки тощо.

У дуплі у білочки я знайшла горішки

Каже мені білочка: бери собі трішки.

Я й узяла навмання,

А там нове завдання.

2. Вправа „ Четвертий зайвий” (7 хв.)

Мета: розвиток уваги, пам'яті, логічного мислення.

Хід вправи: психолог називає чотири предмети, три з яких відносяться до одного загального поняття. Дитина має назвати зайвий предмет, тобто той, котрий не має відношення до інших та пояснити свій вибір. Варіанти слів:

-стіл, стілець, ліжка, чайник

- гірок, морква, цибуля, засць

- лялька, машина, мозаїка, книжка

- вовк, лисиця, ведмідь, кішка

- лижі, ковзани, човен, сани

- автобус, трамвай, літак, тролейбус

- річка, ліс, асфальт, поле.

- пожежник, космонавт, балерина, міліціонер,

- молоко, чай, лимонад, хліб

- нога, рука, голова, черевик

3. Фізкультхвилинку «Корисні рухи»(5 хв.)

Добре ми вже потрудились,

Час настав відпочивати.

Руки – вгору, руки – вниз (піднялися на носочки, руки вгору, опустити руки вниз)

І легесенько прогнись (руки в боки, прогнутися назад).

Покрутились, повертілись (опустили руки вниз, повернулися вправо, вліво)

На хвилинку зупинились.

Пострибали, пострибали (руки на поясі, стрибки на двох ногах)

Раз – присіли, другий – встали (руки перед собою, присіли – встали)

Вдих глибокий – раз, два, три...(вдих – видих)

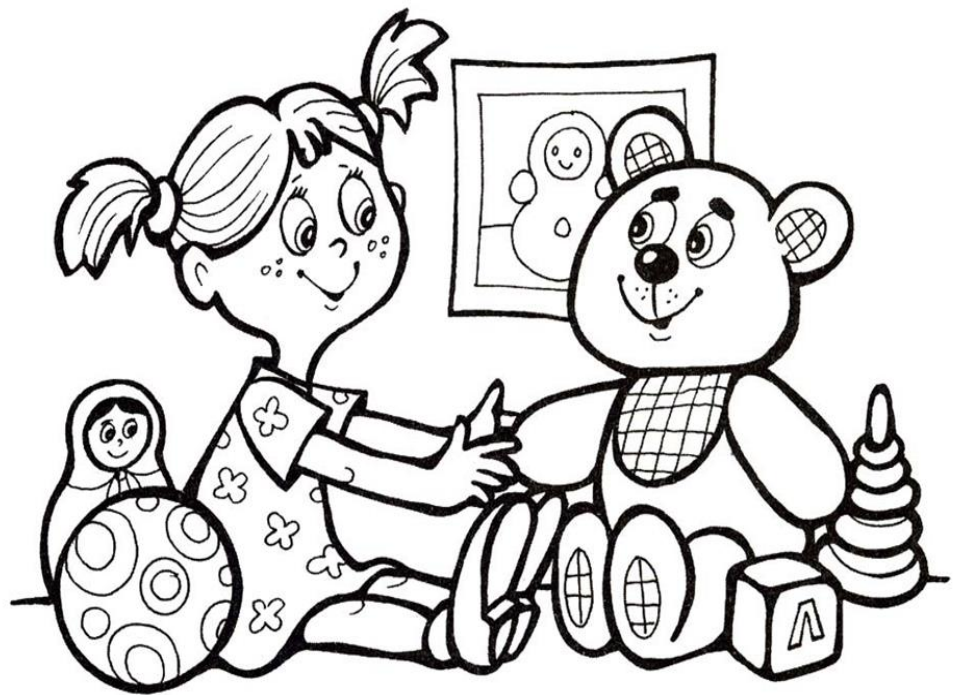
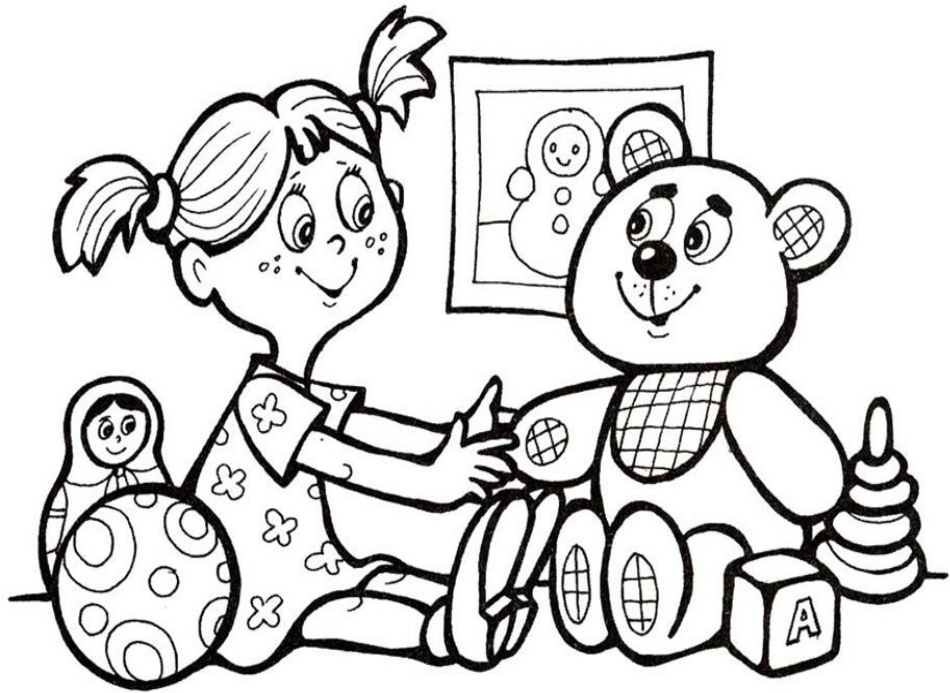
Вчитись знову почали.

4. Вправа – гра «Знайди відмінності» (5 хв.)

Мета: розвиток спостережливості, зорової пам'яті.

Хід гри: дитині пропонується розглянути 2 однакові малюнки, які мають відмінності. Дитина повинна знайти, чим малюнки відрізняються.

5. Рефлексія. (3 хв.)

Наша зустріч не остання
 Слухай моє побажання:
 Будь відвертим ти зі мною,
 Я відверта із тобою.
 То скажи чи все гаразд
 Було на заняття в нас?

6.Прощання. (2 хв.)

Психолог, взявшись за руки з дитиною, прощається зі словами:
 „Ти і я, я і ти
 Ми є друзі - назавжди !”

ЗАНЯТТЯ 9

Мета заняття: розвиток емоційно-вольової та комунікативної сфери.
 Корекція та розвиток пам'яті, уваги, мислення, мовлення, дрібної моторики.

1.Вправа – привітання. (3 хв.)

Мета: створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження.

Ішов зайчик через ліс
 У свою хатинку
 Він завдання нам приніс
 І поклав в торбинку

Хід вправи: психолог вітається з дитиною всіма пальчиками по черзі та цікавиться її сьогоднішніми успіхами.

2. Вправа „Знайди зайвий предмет”(5 хв.)

Мета: корекція здатності до узагальнення.

Хід вправи: дитині пропонують розглянути картинки та знайти зайвий предмет, пояснити свій вибір.

3. Вправа в піску « Ходимо – їзимо» (7 хв.)

Мета: зняття емоційного напруження в дітей. Розвиток позитивних емоцій, тактильно-кінестетичної чутливості. Формування навичок культури поведінки.

Хід вправи: з допомогою пальців, долоньок та кулачків дитина виконує вправи :

- проведи одним пальчиком по піску;
- тепер двома пальчиками;
- давай «помаршируємо» кулачками;
- проїдемо на лижах (двома пальцями);
- їдемо на санчатах (долоньками).

Потім пропонуємо проїхати назустріч один одному, але щоб не перетнутися, поступаючись «Спритний лижник».

Обговорення :

- Що ти відчув (ла), коли ходив (ла) пальчиками по піску?
- Чи подобається марширувати?
- Який пісок на дотик?
- Хто був найспритнішим і найввічливішим лижником?

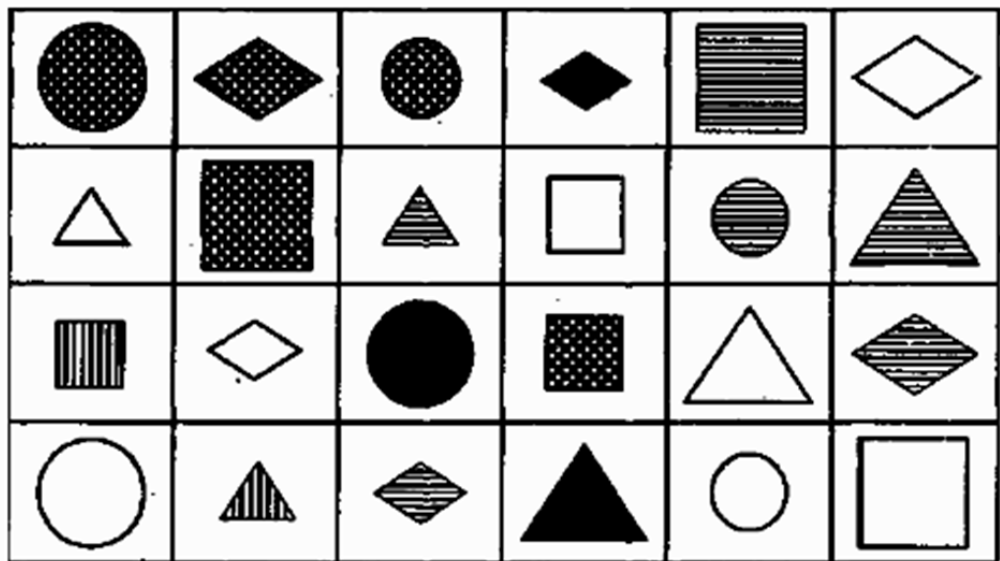
-Чому потрібно поступатися іншим?

4.Вправа «Розділи на групи» (5 хв.)

Мета:розиток образно-логічного мислення дитини.

Хід вправи: дитині показують картинку і пропонують наступне завдання:

«Уважно подивися на картинку і розділи представлені на ній фігури на якомога більшу кількість груп. У кожен таку групу повинні входити фігури, які виділяються за однією загальною для них ознакою. Назви всі фігури, що входять в кожен з виділених груп.

5. Рефлексія. (2 хв.)

- Що нового дізнався на занятті?
- Яка гра сподобалась найбільше?

6.Прощання. ”Подаруй уявний подарунок” (3 хв.)

Психолог і дитина „дарують” один одному уявні подарунки. Наприклад, чудовий день, яскраве сонце, блакитне небо тощо.

ЗАНЯТТЯ 10

Мета заняття: створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження. Розвиток емоційно-вольової сфери, „мови” рухів тіла, міміки, жестів. Активізація процесів мислення, пам’яті, уваги, уяви.

1.Вправа – привітання (2 хв.)

Мета: створення позитивного емоційного настрою, атмосфери довіри та доброзичливості, зняття емоційного напруження.

Приніс листа листоноша

Що там? Що там? Нам цікаво.

Ще завдання, ой хороше!

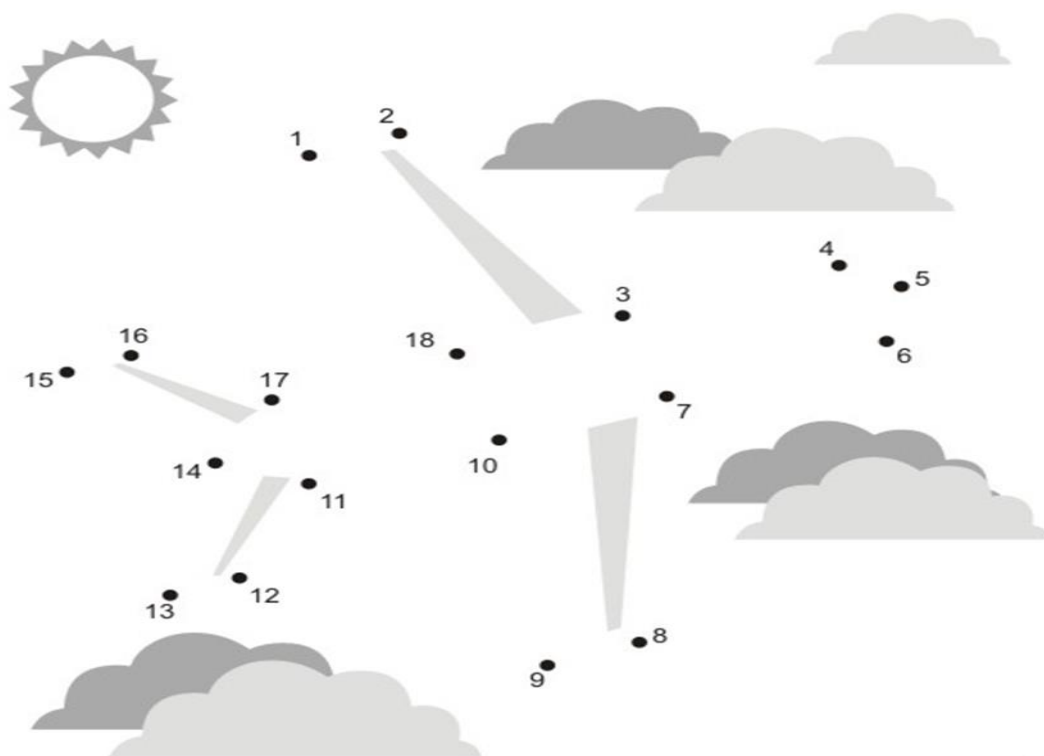
Тож разом давай до справи.

Хід вправи: психолог вітається з дитиною, дарує яскраву повітряну кульку і зиче хорошого настрою.

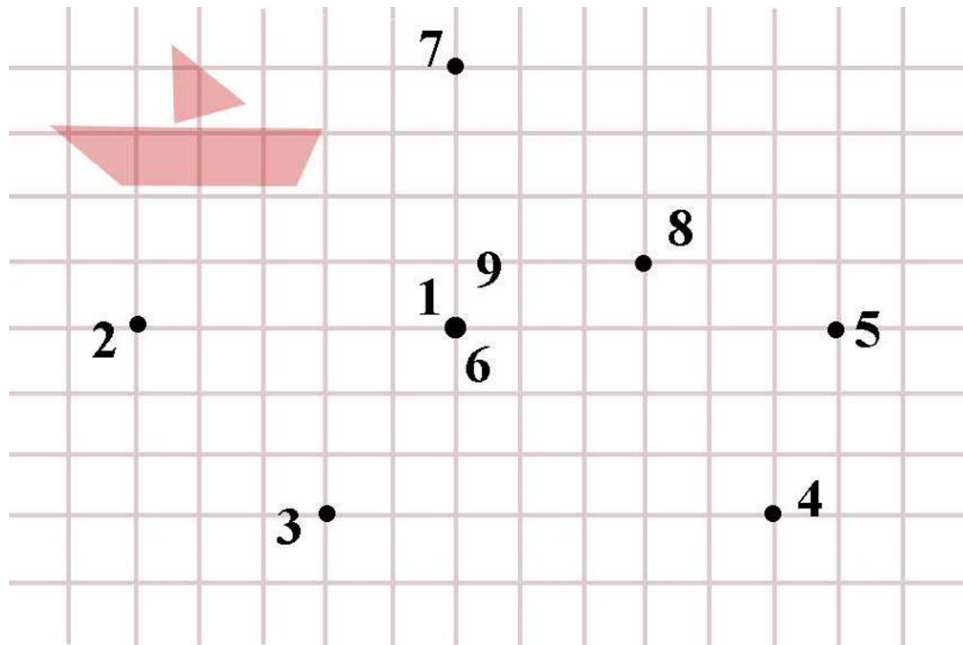
2. Вправа „Хто ховається в крапках” (5 хв.)

Мета: розвиток уваги.

Хід вправи: психолог пропонує дитині малюнок, на якому контур предмета або зображення відтворено крапками. Дитина має побачити зображення й обвести його лінією.

3. Фізкультхвилинка «Білочка» (3 хв.)

Раз, два! Пострибали! (руки на поясі, стрибки на двох ногах)

Три, чотири! Назад стали (зупинилися)

Лапки вліво, лапки вправо (ліва нога вперед- назад, права нога вперед – назад)

Лапки вгору підняли (руки підняли вгору)

І тихесенько присіли (руки перед собою- присіли),

Потім знову підвелись (повернулися у вихідне положення)

І кружились, веселились (покружляли, пострибали),

Усміхнулись,

Й за науку знов взялись.

4. Вправа "Знайди пару" (5 хв.)

Мета: розвиток словесно – логічного мислення.

Хід вправи: дитині пропонується вибрати з ряду слів і назвати пари (близькі за значенням) до слова:

- дошка (будинок, олень, шафа, крейда),
- малюнок (чашка, скатертина, дерево, фарби),
- кімната (книжка, машина, вулиця, квартира),
- дерево (цвях, полиця, люстра, гілка),
- образа (сміх, гра, світло, сльози),
- літо (звір, сонце, мороз, парасолька),
- дощ (сонце, будинок, хмара, двері),
- учень (портфель, рушник, ранок, світло).

5. Пальчикова гімнастика „Кішки – мишки” (5 хв.)

Мета: розвиток дрібної моторики.

Хід вправи:

Ця ручка – мишка,

Ця ручка – кішка.

Мишка лапками шкребе

І скориночку гризе

Це почула кішка

І біжить до мишки

Мишка – шусть і вбігла в нірку,

Не полізе кішка в дірку

(втягни пальці лівої руки – це мишка, а стиснутий кулачок – це кішка. Рухи за текстом.)

6. Рефлексія (2 хв.)

Працювали ми сумлінно

Працювали на „відмінно”

Час занять уже скінчився

То скажи чого навчився ?

7.Прощання „Подаруй усмішку” (3 хв.)

Ось прийшов прощання час

Було в нас усе гаразд.

Все зуміли, все змогли

„До побачення” – скажи.

ЗАНЯТТЯ 11

Тема.У гості до чарівних рибок.

Мета: познайомити дітей з емоціями радості, суму, злості, налаштувати дітей на взаємодію, створити позитивний настрій в колективі, розвивати емоційний інтелект, увагу, уяву, виховувати дружелюбність, любов до творчості.

Матеріали: рибки із різними емоціями (весела, зла, засмучена), прозорі стаканчики по три для кожної дитини, фарби та пензлики також для кожної дитини, таз з водою, блискітки, кольоровий орбіз.

Хід заняття

1. Ритуал «Вітання»

Мета: налаштувати дітей на подальшу спільну роботу, зняття психоемоційної напруги.

Дітям пропонується привітатись одне до одного по-різному:

- за допомогою звертань «Привіт»,
- за допомогою долоньок,
- обнявшись, посміхнувшись, тощо.

2. Подорож у гості до чарівних рибок.

Вихователь розповідає дітям коротку розповідь про чарівних рибок (про те, що кожна з них має свій настрій, кожна рибка живе у кольоровій воді, яка відповідає її настрою).

Приклад розповіді:

У чарівному водному світі живе безліч казкових і фантастичних рибок. Всі рибки живуть в гармонії одна з одною та ніколи не конфліктують. Вони часто проводять час разом, про те кожна з них має свій будиночок, свій струмок. У кожній рибки він свій у когось вода зафарбована синім кольором, у когось зеленим, а у когось жовтим. Все залежить від настрою рибки.

Після розповіді пропонується вирушити в гості до рибок, взявшись за руки.

3. Знайомство з чарівними рибками.

Діти підходять до стола на якому розміщені різні рибки (весела, сумна та зла акула). Вихователь демонструє кожну рибку та разом з дітьми словесно описують емоцію кожної рибки.

4. Вправа «Кольорова вода»

Мета: познайомити дітей з емоціями радості, суму та злості, розвивати емоційний інтелект, увагу, уяву, виховувати любов до мистецтва.

Матеріали: по три прозорі стаканчики з водою для кожної дитини, фарби та пензлики.

Дітям пропонується сісти за столи на яких розміщені по три стаканчики, фарби та пензлики для кожної дитини. Вихователь пропонує дітям створити кольорову домівку для кожної рибки. Діти розфарбовують воду, як відчувають, підбираючи колір для кожної емоції окремо (у кожного може вийти своє бачення кольору радості, суму, злості – це нормально).

5. Вправа «Свято для рибок»

Мета: викликати емоційний інтерес до теми, допомогти усвідомити дітям, що кожна емоція потрібна і ми можемо відчувати кожну з них, що всі емоції живуть в середині нас.

Матеріали: таз з водою, чарівні рибки, кольоровий орбіз, блискітки.

Вихователь пропонує дітям разом створити святковий струмок для рибок.

Діти разом з вихователем засипають у таз кольоровий орбіз, блискітки, а потім кидають туди чарівних рибок.

6. Зворотній зв'язок

Вихователь цікавиться враженнями дітей від заняття.

7. Ритуал «Прощання»

Діти прощаються з чарівними рибками, беручись за руки повертаються у групову кімнату.

ЗАНЯТТЯ 12

Тема. Сонячний зайчик до нас завітав.

Мета: ближче познайомити дітей з емоцією радості, сприяти розвитку емоційно-чуттєвої сфери, навчання навикам релаксації, створення позитивного настрою, виховувати дружелюбність, любов до ближнього.

Матеріали: прозора коробочка з різнокольоровими помпонами, дзеркало для створення «сонячного зайчика», музичні мелодії (радісні та сумні).

Хід заняття

1. Ритуал «Вітання». Кольорові помпони.

Дітям пропонується вибрати один помпон із чарівної коробочки. Діти обирають помпон відповідно до свого настрою.

2. Знайомство з Сонячним зайчиком.

Вихователь звертає увагу дітей на стіну де з допомогою дзеркала утворився «сонячний зайчик», розповідає про те, що зайчик завітав до групи, щоб розвеселити дітей.

Дітям пропонується пограти з Сонячним зайчиком.

3. Вправа «Сонячний зайчик»

Мета: зняти напруження м'язів обличчя

Дітям пропонується сісти на килимок у коло.

- Сонячний зайчик зазирнув у ваші очки. Заплющте їх. Тепер він побіг по обличчю – ніжно погладьте його долоньками, тепер зайчик швиденько перебіг до вас на чоло, погладьте і своє чоло, тепер він вже у вас на носику, нуж бо погладьте носики, а зараз зайчик весело щипає ваші щічки, а ну пощипаймо їх також, зайчик гладить нашу шийку, руки і ніжки – гладьте обережно, щоб не злякати зайчика. Зайчик сів до вас на комірець і хоче з вами подружитися, посміхніться йому.

4. Вправа «Коли я радію»

Мета: навчити дітей розрізняти емоцію радості, розвивати зв'язне мовлення, пам'ть, увагу.

Дітям пропонується сісти у коло. Вихователь розповідає про емоцію радості, після чого діти по черзі розказують коли вони відчувають радість і описують її.

5. Музична вправа «Емоційні мелодії»

Мета: розвивати музичний слух дітей, вчити відчувати зміну мелодії з веселої на сумну, викликати у дітей почуття радості, виховувати любов до музики

Обладнання: аудіо запис радісних і сумних мелодій

Діти слухають запис мелодії і розповідають яку емоцію вона в них викликає.

6. Зворотній зв'язок

Вихователь цікавиться враженнями дітей від заняття.

7. Ритуал «Прощання»

Діти прощаються з Сонячним зайчиком.

ЗАНЯТТЯ 13

Тема. Посмішка зігріває.

Мета: закріпити здатність дітей передавати емоцію радості, створити доброзичливу атмосферу в дитячому колективі, виховувати любов до ближнього, дружелюбність.

Матеріали: подушка «Смайлик», різнокольорові кульки, фломастери, аудіо запис дитячих пісень.

Хід заняття

1. Ритуал «Вітання». Скажи другу приємне слово

Діти сидячи в колі обмінюються приємними словами один з одним.

Вихователь запитує у дітей, що вони відчували коли говорили приємні слова (радість, тепло, тощо).

2. Знайомство з Смайликом.

Вихователь показує подушку «Смайлик» і розповідає про нього.

3. Вправа «Подаруй посмішку»

Мета: налаштувати дітей на позитивні емоції, виховувати почуття дружелюбності, любові, радості.

Матеріал: подушка «Смайлик»

Діти сидячи в колі передають подушку «Смайлик» один одному. Кожна дитина отримавши подушку повинна посміхнутись до неї і обняти.

4. Вправа «Намалюй посмішку»

Мета: викликати в дітей позитивні емоції.

Матеріал: різнокольорові повітряні кульки, фломастери.

Вихователь розповідає дітям, про те, що у Смайлика є багато друзів – це різнокольорові повітряні кульки. Дітям пропонується вибрати собі кульку відповідно до їх настрою.

Пізніше діти дарують посмішку обраній повітряній кульці. Вихователь звертає увагу дітей на те, що кульки не можуть посміхнутись їм у відповідь, бо не мають обличчя. Дітям пропонується взяти фломастери і намалювати обличчя своїй кульці.

5. Вправа «Потанцюємо з повітряними кульками»

Мета: розважити дітей, зняти психоемоційну напругу, покращити настрій, викликати позитивні емоції.

Матеріали: різнокольорові кульки з минулої вправи, аудіо запис дитячих пісень.

Вихователь говорить дітям, що кульки стали дуже красивими і радісними і тепер залюбки залишаться жити з ними. Дітям пропонується потанцювати зі своєю кулькою.

6. Зворотній зв'язок

Вихователь цікавиться враженнями дітей від заняття.

7. Ритуал «Прощання»

Діти прощаються зі Смайликом.

ЗАНЯТТЯ 14

Тема. Мій настрій.

Мета: навчити дітей розуміти свій настрій, вміти його висловити, розвивати рефлексію, самовираження, зв'язне мовлення.

Матеріали: папір А-4, фарби та пензлики для кожної дитини, іграшкова лялька для кожної дитини (можна будь-яку іграшку)

Хід заняття

1. Ритуал «Вітання»

Дітям пропонується привітатися один з одним і поцікавитись який у них настрій.

2. Знайомство з ляльками

Вихователь розповідає дітям, що до них в гості прийшли різні ляльки та пропонує вибрати собі одну ляльку. Діти обирають ляльку і розповідають чому саме її обрали

3. Вправа «Настрій моєї ляльки»

Мета: вміти висловлювати настрій, розвивати самовираження, емоційний світ дитини, зв'язне мовлення, уяву, фантазію.

Матеріали: ляльки для кожної дитини, піктограми «Емоції»

Діти сидять в колі у кожного в руках його лялька. Вихователь пропонує дітям розказати про настрій своєї ляльки. Спочатку розповідає сам вихователь, про настрій своєї ляльки, від лица ляльки. Наприклад: «Одного разу на мене напала велика собака, і я дуже злякалась. Я відчула жахливий страх».

Діти від лица своєї ляльки починають ділитися своїм емоційним досвідом, описуючи історії, в яких відчували різні види емоцій як негативні (страх, жах, гнів, сум і т.д.), так і позитивні (радість, гордість, здивування, т.д.). На столі розкладені піктограми «Емоції» (символічні зображення людей з різними емоціями). Після розповіді дитина вибирає ту піктограму, ту емоцію, яка найчастіше буває у неї.

4. Вправа «Намалюй свій настрій»

Мета: навчити дітей висловлювати свої емоції за допомогою фарб, розвивати творче мислення дитини, уяву, увагу, фантазію, виховувати любов і інтерес до світу культури.

Обладнання: папір, фарби та пензлики.

Діти малюють свій настрій за допомогою фарб. При малюванні свого настрою діти використовують різні кольори, їм пропонується зобразити свій настрій абстрактно (лише мазками фарб різного кольору).

5. Виставка дитячих робіт

Після малювання всі малюнки збираються на виставку. Вихователь просить кожну дитину прокоментувати свою роботу, а також роботу інших дітей.

6. Зворотній зв'язок

Вихователь цікавиться у дітей враженнями від заняття.

7. Ритуал «Прощання»

На прощання вихователь просить подарувати йому посмішку.

Додаток 3**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, **Козир Єлизавета Сергіївна**, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;
  - надавати згоду на:
    - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
    - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
    - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
      - самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
      - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
      - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
      - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
      - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
      - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
      - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
      - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
      - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
      - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
      - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
      - не підроблювати документи;
      - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
      - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
      - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
      - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
      - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
      - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
      - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

_____ (дата)

_____ (підпис)

Єлизавета Козир, прізвище)

